

Thomas Aabye.
En Odense-rector paa Holbergs Tid.
Af Hans H. Fussing.

I.

Odense skoles flittige og grundige historieskriver, rector R. J. F. Henrichsen — rector 1843—71 — har bl. a. i en række skoleprogrammer meddelt og behandlet en mængde stof, og i Fyenske Samlinger findes en morsom afhandling af ham om en provsteretssag, hvis hovedperson er rector Thomas Lauritzen Aabye.

En skildring af denne ejendommelige mand vil blive forsøgt i det følgende; men paa grund af kildernes karakter bliver det mindre skolemanden end forretningsmanden, man faar et billede af.

I en rigtig præsteslægt hører Ths. Aabye hjemme. Hans farfader, efter hvem han var opkaldt, havde i 1628 efterfulgt sin svigerfader Mads Mortensen Hvas som præst i Vorning midt imellem Viborg og Hobro, og han efterfulgtes igen af sin søn Lars i 1670. Yderligere havde Aabye en tipoldefader, en farbroder, en broder, to svogre, en neveu og en svigersøn, der var præster, og han selv og hans ene svigersøn tilhørte som latinskolelærere ligeledes gejstligheden¹).

Ths. Aabye, hvis moder hed Anna Jespersdatter Lindholt, blev født ca. 1672 i Vorning og dimitteret fra Viborg 1693²). Han blev immatrikuleret 24. juni samme aar og valgte den berømte astronom Ole Rømer, der det aar var rector magnificus, til privatpræceptor³). Hans studier har dog næppe varet længe, for da han d. 11. maj 1697 blev baccalaureus philosophiæ, var han hører i Nyborg.

Til Nyborgs hensygnende latinskele, der 1700—1720 gennemsnitlig kun dimitterede to studenter aarlig, var Aabye knyttet indtil 1714 som hører, conrector og endelig som rector. Biskop Ths. Kingo beskikkede ham d. 5. juni 1703 til dette embede; d. 10. søgte han kgl. konfirmation og denne blev udstedt d. 17. august s. aa. Forudsætningen for, at han maatte faa embedet, var dog, at han pensionerede den forrige rector Christopher Hennig Hansen Leth, og om denne pension indgik de d. 1. september 1702 en kontrakt. Aabye skulde betale Leth 100 sletdaler⁴) om aaret, saa længe denne levede, og kontrakten skulde desuden gælde for de følgende rectorer. Den fik efter ansøgning af 27. januar 1705 kgl. konfirmation 14. marts s. aa.⁵).

I Nyborg maa Aabye i nogen grad have passet sine studier, idet han d. 11. maj 1706 blev magister, en nødvendig betingelse for at opnaa det af ham attraaede avancement til gymnasiet i Odense.

Han bevarede hele sit liv, især efter sit ægteskab, en nøje forbindelse med Nyborg, hvor han og hans hustru ligger begravet i kirken; men forholdet mellem ham og byen var ikke altid godt.

Aabye genoptog nemlig, vistnok paa opfordring af biskop Müller, en gammel strid mellem skolen og magistraten. I 1682 krævede den daværende rector Frantz Thestrup, at magistraten skulde betale en del udeblevne renter af en skolekapital og en anden kapital, der ved magistratens forsømmelighed var gaaet tabt. En kommissionsdomstol, hvori bl. a. biskop Kingo havde sæde, frifandt imidlertid magistraten. Da præsidenten i Nyborg Claus Rasch var død, rejste Aabye i 1706 krav om, at hans bo skulde udrede pengene, og da selve domsakten af 1683 var gaaet tabt, fremlagde han et dokument, som bispen havde fundet i stiftskisten. Det gik ud paa, at skolen havde ret, og var underskrevet af Kingo. Skiftekommissionen afviste kravet; men Aabye klagede d. 9. september til cancelliet over, at dens kendelse hvilede paa »et falsk fundamente«, nemlig en kvittering fra Nyborgs fattigforstander; men efter fundatsen for de omstridte kapitaler kunde hverken han eller magistraten uddele skolens penge. Raschs enke klagede ligeledes d. 14. september, og cancelliet henviste saa sagen til højesteret — 15. september 1706 — og bevilgede fri proces d. 2. november s. aa.

Sagen kom for højesteret d. 26. maj 1707, og fra Aabyes side hævdedes, at magistraten 1683 var blevet dømt, og at den ikke havde betalt skolen pengene, men havde givet dem til studenter og fattige, og som grundlag brugte han det af Kingo underskrevne dokument. Dette havde skiftekommissionen erklæret for Kingos votum og ikke en dom, og desuden var der jo ikke i de mellem-liggende tyve aar rejst krav paa pengene fra skolen, saa kravet maatte nu afvises som forældet.

I højesteret herskede der rørende enighed om, at kommissionen havde ret, og at det omtalte dokument, der kun talte om »min mening«, ja »min uforgribelige mening«, kun var Kingos votum. Retten fandt hele processen »ubillig og ugrundet«; men der var uenighed om, hvorvidt biskoppen eller rectoren havde ansvaret. Een mente, at »den stakkels rector er uskyldig«, og dommen, som er tabt, kom vistnok til at gaa ud paa, at skiftekommissionens afvisning skulde staa ved magt, at bispen skulde reprimanderes, og omkostningerne ophæves. Selv om saaledes skolen ingen penge fik, slap Aabye dog helskindet ud af sin vistnok første proces. Det blev ikke den eneste⁶⁾.

Da Aabye 1714 blev corrector i Odense, giftede han sig med den 24aarige Johanne Marie Lerche, en datter af den i 1698 afdøde, velhavende borgmester i Nyborg Dines Lerche, og med hende fik Aabye en del af den formue, som var driftskapital i hans mangeartede forretninger. Medgiften har formentlig bestaaet i baade faste ejendomme og skibsparter, som Aabye forøgede⁷⁾).

Aabyes interesse for Nyborg gav sig udslag i et legat, han var medstifter af, men som ganske vist svandt stærkt ind efterhaanden. I 1733 døde hans svoger, gamle studiefælle og collega, daværende regimentskvartermester og cancelliraad Adam Caspar Lerche⁸⁾, der testamenterede de fattige i Nyborg en dobbeltvaaning og til Nyborg kirke, skole og fattige 100 rdlr. for sit gravsted i kirken. Dette beløb forøgede Aabye paa sin afdøde hustrus vegne med 70 rdl. Fundatsen er forfattet af Aabye og er meget lang og omstændelig; der indsættes en urimelig mængde »directeurer« for det dog ret beskedne beløb. Renterne skulde bruges til en mængde ting, bl. a. til understøttelse af skolebørn, men hele herligheden var ikke stor. Aabye udbetalte nemlig ingen af pengene, og da Nyborg magistrat i 1748 krævede dem udbetalt af Aabyes dødsbo, fik den paa grund af dettes slette tilstand — 54 rdl.

I sin rectortid søgte Aabye uden held stadig præsteembede, men endelig i 1714 lysnede det for ham som følge af en ansøgning af 27. juli 1713, hvori det bl. a. hedder:

Mit ringe brød, tolf aars møysommelige skoetienniste som rector i Nyeborg skoele og eders K.M.s allernaadigste tilsagn om gamle meriterede skoetiennernes befordring⁹⁾ har nødt mig til, efter ofte giorte ansøgninger om en og anden befordring udi eders K.M.s cancellie, udi eders K.M.s egen haand, at over give en supplicqve af 18. september anno 1712 om titul af designatus professor ved gymnasium udi Ottense . . . som en liden soulagement udi det svare trældom, som nu paa trettende aar nesten har fortæret baade haabet og kræfterne, hvilken . . . jeg . . . mig understaar at igientage . . . saasom dette eller et lectorat ved en eller anden dom kirke er nu det eeniste, jeg tracter efter, ey fordi at jeg jo [ikke] kunde være saa dygtig til et præste embede, som en anden, det mine attestata academica nok kand udviise, men fordi der ere kun faa, der har giort sig beqvemme til at søge slige bestillinger eller kand være competitores i den sted, der er nok som tracter efter præstekalde og manqverer hverken patroner, eller hvad som de fleeste nu om stunder (Gud veed det, og Deris Maj:t maatte grues ved, om det var aabenbar.) trænger sig ind i embedet ved, hvor udover andre fattige karle, som vil tiene for gud med en reen samvittighed og meritere, hvad de kunde affectere, maa staa tilbage.

Denne selvbevidste og bitre ansøgning, der, trods enkelte fraser, har saa lidt af Tidens krybende ydmyghed, blev sendt biskop Ch r. M u s til erklæring d. 20. november 1713, og hans

udtalelser var meget gunstige, og d. 29. januar 1714 blev Aabye corrector ved Odense skole og professor designatus ved gymnasiet¹⁰).

Aabyes iver for at komme bort fra Nyborg skyldes sikkert især den elendige løn. Ganske vist havde en donation fra Frederik II. i 1587 skaffet rectoren og to hørere kosten — to maaltider paa fire retter mad om dagen og dertil fire pottes øl —, men ved alle de smaa latinskoler var lønningerne usle, og Nyborg skole var trods et par legater fattig.

Ved siden heraf bød Odense skole anderledes gode vilkaar. I 1742 opgjordes correctorens løn til c. 285 rdl. og rectorens til godt 440 rdl. Dette sidste beløb kan maaske sættes til c. 6600 kr. i vore penge¹¹).

II.

Gymnasiet i Odense var oprettet af Christian IV. 18. februar 1621, fordi »ungdommen ilde fonderede fra skolerne udi vort universitet og høy skole ankomme«. Det blev et slags mellemed mellem skole og universitet og blev stillet under opsyn af bispen, der blandt andet skulde sørge for, at gymnasiasterne lærte »gudsfrygt og gode sæder«. Lærerne eller, som de hed, professorerne skulde være »lærde, fromme og uberygtede magistri«, og de skulde læse over theologi, logik, matematik, fysik, græsk og hebraisk, idet de byggede videre paa skolens arbejde. Desuden skulde en medicus fra byen om sommeren »gaa herbatim« med disciplene og om vinteren læse over det menneskelige legeme. Kongen lagde gods til institutionen, der begyndte med tre professorer i januar 1623, men allerede 1639 fik den en ny fundats, der dels oprettede et professorat til, dels gav fastere regler for arbejdet ved gymnasiet og endelig gav nøjere bestemmelser med hensyn til disciplene. Det blev indskærpet, at de kun maatte optages, naar de var »maturi gymnasio«, og de opsætsige kunde straffes med at komme »udi hullet paa vand og brød« eller med at blive nedsat i skolen og der revsede. Sin blomstringstid havde gymnasiet i slutningen af det 17. aarhundrede, da en række lærde og dygtige mænd var professorer, men i løbet af det næste hundredeaar kom det i forfald, skønt Frederik V. i 1747 gav professorerne rang efter Københavns professorer og lige med consistorialraader. Tilsidst var der kun een professor og een gymnasiast, og det blev saa i 1802 ophævet og gik op i latinskolen.

Gymnasiet havde til huse i St. Knuds klostres bygninger, og den fløj, der laa op til kirken, blev af Frederik V. ombygget til gymnasiebygning, og den blev indviet med stor højtidelighed i 1755. Bygningen staar omtrent som efter denne istandsættelse og bruges nu til stiftsbibliotek¹²).

Da Aabye vel var kommet til Odense, søgte han at faa fast fod ved gymnasiet, allerede medens han kun var professor designatus. Derved geraadede han i vældig strid med professorerne, og dernæst blev han den forholdsvis uskyldige anledning til, at gymnasiet fik en ny fundats.

Aabye sendte d. 9. januar 1716 en ansøgning til kongen, hvori han skriver, at da det ikke ... »er imod praxin ..., saa understaar ieg mig udj dybeste underdanighed at supplicere, om den naade at maa ... forrette lectiones publicas paa bemeldte gymnasium, saalænge ieg mit embede paa begge steder forsvarligen og upaaankelig forvalter ...«. Ansøgningen blev sendt biskop Muus til erklæring, og han videresendte den til professorerne d. 31. januar. Med dem stod Aabye sig i forvejen ikke godt, og nu havde han stukket haanden i en hvepserede.

Professorernes gnavne svar kom d. 3. februar. Det var ikke at vente, at Aabye, der lige var kommet, ... »vil strax som indvelte sig paa os, der saa længe har veret ved betjeningerne«. Men »skulle det og vere anseet som en nidkierhed for publicum, da behøver skolen ald dend flid og tid, hand kand anvende til læsning, og tør iche bekymre sig for gymnasium, som vi saa mange aar upaaklagelig har betient.« Desuden søger de at vise, at ansøgningen strider imod praxis og fundats. Kun een gang — 1667 — har en conrector læst ved gymnasiet, men det var jo grueligt galt og »derfor varede det heller iche længe, thi denne conrector døde samme dag, hand skulde have været indsat paa gymnasium.« Af Aabyes supplik kan man ogsaa se, »at hand intenderer alleene derhen, at han vildé blive ved sit conrectorat, naar han engang faar en profession«, og det er mod fundatsen, saa professorerne haaber, at bispen vil stille sig afvisende overfor ansøgningen.

Denne skrivelse sendte Muus, der vist har moret sig med at pudse de lærde herrer paa hinanden, til Aabye dagen efter, saa han kunde »replivere«.

Aabye lægger ikke fingrene imellem i sin replik af 12. februar, men overdænger professorerne med haan og fremhæver sin egen fortræffelighed. »Har ieg end iche veret her ved stedet som conrector uden et par aars tid, saa har ieg dog betient Nyborg scholæ som rector 12 aars tid og disimidlertid giordt lige saa megit som disse 4re professorer med rector og conrector ere allesammen om at giøre, idet ieg derfra dimitterede aarligen ligesaa dygtige discipler baade in lingvis et artibus, som nogen fra gymnasiet eller scholen. ... Dog er det langt fra ieg begierer at indtrengge eller indvelte mig paa nogen end mindre paa nogen maade at præjudicere dennem, men mit eniste øyemerche ... er eendel for undertiden derved at søge en liden fornøyelse, men mest for at tiene gymnasium saa vel

som scholen med det lidet, som jeg har lagt mig efter udj et og andet videnskab, som ellers icke just paa gymnasio forhandlis, saasom urters og stierners kiendelse, navigations og fortifications fundamentar og dislige, . . . saa de, der har lyst, kan lære det per horas extra ordinarias . . . til fædrene landetz og deris egen gafn.« Det kan da ikke genere professorerne, med mindre det er fordi »at ieg som en fremmet skal komme ind i dette sammenbundne svogerskab¹³⁾, der nu i saa lang tid har lige som arveligen besiddet gymnasium.« Heller ikke kan Aabye se, at ansøgningen er stridende mod fundats og praxis, og han søger med held at modbevise professorernes argumenter. Blandt andet læste professorerne i c. 1639 10—12 timer om ugen og disputerede om lørdagen, nu læser de 4—5 og disputerer ikke.

Aabye er ingen fremmed, da han jo er designatus og »et membrum, som hører til deres collegium, det har de anseet mig for af begyndelsen, idet ieg hidindtil har maat tage lige deel med dem udj de prædickener, som tilkommer professoribus, hvem er da nærmere til at assistere udj læsningen end ieg?«

Det glæder Aabye, at professorerne nu siger, at skolen behøver al den tid og flid, som kan anvendes. Saadan var det ikke, da han kom til skolen, »da rector mag. Birchero d selv offentlig udj skolen udj eders høyærv. præsence tog de opsetzige discipplers partie imod mig, fordi ieg vilde anvende nogen mere flid, end her paa stedet paa nogen tid hafde været brugelig.« Efter denne redegørelse haaber Aabye, at Muus vil anbefale ansøgningen.

Inden Muus fik skrevet sin erklæring, fik han imidlertid et brev fra professorerne, dateret d. 22. februar. 'De vilde gerne have lov at se Aabyes »replicqve . . . efterdi dend alt er blefven saa publicqve, at hvor vi snart kommer her i byen, møder den os som en discurs og materie at fortælle i hvert companie, . . . (og Aabye) . . . gjør sig en glorie af . . .« (den). De vil nu gerne svare paa den til »defension«.

Dette ønske imødekom Muus, og d. 3. marts sendte professorerne et uhyre ordrigt, — men ikke altid lige klart — svar, hvori de paa 31 foliosider gav Aabye raat for usødet. Hans kritik har aabenbart ikke været helt uberettiget, og de ramte søgte at forsvare sig med en svada af haan og insinuationer, der svulmer af galde og arrigskab, men som ikke virker rigtig overbevisende.

Professorerne begynder med at harcellere over, at Aabye har pralet af sin store virksomhed i Nyborg, for »... hand glemmer at eftertencke først, hvor ridicul og importun det var, om enn af os vilde sige: Jeg læser alleene saa mange scientier paa gymnasio som 3 eller 6 professores paa academiet ergo etc. . . .«, men selv om han kan gøre det store arbejde, »... er mand ey forsichret,

at der efter denne conrectors død kand opstaae igen en slig polyhistor, som kand angive sig for at giøre det altsammen enne og in qvacumqve facultata at være saa verserit. Vi maatte billig gratulere os og stædet med hannem, der som det var saa i sandhed.«

Vil Aabye »... fornøje sig i at recolere sine mange videnskaber ...«, bør han gøre det overfor private personer, men snarere burde han holde sine skoledisciple til ilden,« ... thi det er os icke mueligt paa et aars tid at indgive dem alle ting med skeede.«

Hvad angaar »... det sammenbundne svogerskab, ... da er det saa gemeen tale maade, at den icke kunde synes honette folch anstændig, men alleene en marqve af et skarns gemyt.« De kan nok være deres slægtskab bekendt, og »... er der icke exemplar ved universitetet i Kiøbenhavn, at der har været mange baade simul og successive af enn familie,« — en tydelig hentydning til Bartholinerne.

Naar discipeltallet nu ikke naar de tidligere 24, skyldes det tilbagegangen i gymnasiets formue paa grund af krigene, for »... naar et fattigt barn, der har intet at leve af, skal forlade den hele kost, som han har nydt i skolen, hvilchen aarlig bedrager sig til 55 sletdaler og skal derimod noyes paa gymnasio med 20 rdl. til ald sin underholdning og sin reyse til Kiøbenhavn,« da er der ikke penge til saa mange gymnasiaster, for »tigge kand icke anstaae dem, stiaele langt mindre.«

Professorerne søger dernæst med mange ord at vise, at ansøgningen strider mod gymnasiets praxis og fundats, og Aabye kan ikke kalde sig »membrum collegii«, fordi han holder prædikener, for det er conrectorens pligt.

Uden egentlig held forsvarer de sig mod beskyldningen for forsømmelse. L u j a siger, at vel var han i fjor borte i 11 uger, men derfra gik dog en markedsuge, en »dimmeluge« d. v. s. ugen før paaske og en paaskeuge, da gymnaset havde ferie. De resterende 8 uger var i hvert fald et mindre tidsrum end det, der gik fra Aabyes udnævnelse d. 20. januar til hans tiltrædelse d. 16. april. I denne tid læste Bircherod, og derfor synes han heller ikke, det er »... meget skikeligt, at mag. Aabye saaledis vil begge mig for ald min flid og arbejde, som jeg imidlertid paatog mig for hands skyld i skolen.« Desuden har Bircherod »... været kiendt saa længe af brave folch, at jeg icke tør slaae mine øyne ned for mine forretninger.«

Til slut beder professorerne blot bispem sørgе for, at Aabye lader dem i fred.

Ogsaa dette indlæg blev forelagt Aabye, der d. 4. marts henviste til sit forrige indlæg og svarede kort, at han selv aldrig havde angrebet professorerne, »... thi enhver ret dømmende kand see,

at ieg udj min replique icke taler indicative, for at angribe eller beskyldte dem, men allegerer kun argumentative for at bevise, at min allerunderdanigste ansøgning er icke enten umelig eller usømmelig.«

Nu kunde Muus endelig d. 5. marts sende sagen tilbage til kancelliet med en erklæring, der var i høj grad til gunst for Aabye.

Muus mener, at da Aabye vil gøre det gratis og til offentlighedens gavn, og da han er »... een meeget dygtig og habil mand til ungdommens information, der er verseret i adskillige scientier, med alsomstørste flid og vindschibelihood gjør sit embede og lever schichelig, saa jeg saavel for hands erudition og flittighed som for et exemplar lif og lefnet kand give hannem allerbeste vidnisbyrd,« anbefaler Muus ansøgningen.

Og »saasom det tid efter anden er kommen dertil, at gymnasii fundats ej i alle maader efterlevis var det vel at ønske, at eders Kongl. Mat. allernaadigst vilde confirmere samme fundats«¹⁴).

Der faldt nu overhovedet ingen resolution i Aabyes sag; han blev ganske glemt i den konsternation, der greb kancelliet i anledning af bispens slutningsbemærkning. Bispen fik d. 28. april ordre til nærmere at præcisere udtalelsen om, at fundatsen ikke efterlevedes, og det gjorde han med fynd og klem. Især gik det ud over N a u r s slette regnskabsførelse, og han fik saa besked paa sammen med professorerne at foreslaa en ny »reglering« for gymnasiet. Professorerne, der i mange og lange skrivelser til Muus forgæves forsvarede sig, maatte bide i det sure æble og behandle sagen, hvad der varede et par aar. Den nye fundats blev underskrevet af kongen d. 25. juni 1718¹⁵).

Med denne sag fik Aabye intet at gøre, men den virkede vist ikke befordrende paa det gode forhold mellem ham og professorerne. Hvor galt det var, faar man et levende billede af i nedenstaaende brev fra Aabye, hvis skarpe og elegante pen her muntrer sig af hjærtens lyst.

Anledningen var følgende: Frederik IV. havde anordnet en extraordinær, almindelig taksigelses- og bededag d. 16. april 1716, men bispen indberettede d. 13. maj, at tolvprædikenen i St. Knuds kirke den dag var blevet forsømt, da sognepræsten, stiftsprovst, consistorialassessor J ø r g e n K a r s t e n s og professorerne var kommet i strid om, hvem der skulde »forsyne« prædikenen. Kongen beordrede bispen til i stiftamtmand Fr. G j e d d e s nærværelse at reprimandere provst og professorer. For fremtiden skulde bispen sørge for, at den slags prædikener blev holdt paa bekostning af den skyldige.

Biskop Muus foretog executionen paa St. Knuds kloster fredag d. 14. februar 1717. Karstens var sygemeldt, men profes-

sorerne mødte undtagen Aabye, der d. 18. februar 1717 sendte bispen og stiftamtmanden følgende:

Saasom hans excellenzes laqvej i gaar eftermidag udj hs. excellenzes og hs. høyerværdigheds nafn befaledede mig, som i dag at lade mig indfinde angaaende en reprimande at paahøre, som professorene effter kongl. allernaadigste befaling skal være pligtig at imodtage for den begangene forseelse med den tolvprædichen . . . saa finder ieg mig skyldig udj dybeste respect af aflegge min tachsigselse for den naade at maa være verdig til at høre paa høystbemelte reprimande, men endnu kunde erviises mig ligesaastor naade, om det ej maa unaadig optages, at ieg ej understaar mig at være samme forretning overværende, med mindre den kongl. allernaadigste befaling mig dertil specialiter tilholder, som jeg underdanigst bæder maatte Deres ringeste tiener, om saa er, communiceris, thi ellers frychter ieg for at komme, hvor ieg ingen erinde har, at professorene icke skal finde sig derved fornermede og anse det, ligesom ieg vilde indvelte og indtrengre mig paa eller imellom dem, eller søge min fornøjelse par curiositet i at høre paa det, som mig intet vedkommer. Thi ieg maa icke vente, at den kongl. allernaadigste befaling skulle ansees for ogsaa at extendere sig til mig som conrector at reprimanderis.

Effter som

1. Den kongl. allernaadigste befaling skal alene melde om dem, der har opponerit sig imod assessor Carstensen angaaende de omtvistede prædichener og derfor nafngive professorene, nu er ieg da icke endnu professor, men kun designatus, thi det er vitterligt, at ieg icke har enten sessionem in actibus cathedralibus med professoribus eller nogen locum iblant dem paa gymnasio, naar noget der forefalder i embedetz forretninger; over alt ligger deres egen hænder for, udj hans høyærverdigheds giemmer, at de erkriender mig som en fremmet og icke som et membrum af deres collegio.

2. Skal aldrig befindes, at ieg har opponerit mig mod prousten samme prædichener angaaende, eller nogen sted enten consenterit eller underskrevet med professorerne udj denne materie . . .

3. Skal professorene aldrig got gjøre, at de har ladet mig viide et eniste ord enten muntlig eller skriftlig om deres dispüt med prousten eller deres resolution at lade det ankomme paa prædichens forømmelse, og kand derfor med en god samvittighed contestere, at ieg icke viste andet end, at hr. professor Luja, som samme forsømte tolf prædichen effter ordenen tilfaldt, hafde ladet den forsiune, førend tiden var at gaa paa prædiche stolen, da ingen indfandt sig, og end icke effter at ieg hafde ladet disciplerne til overflød siunge tvende lange psalmer i haab, at prædichanten skulle dog kommet. . .

Men professorerne hævnede sig.

Ved jubelfesten d. 31. october—4. november 1717 i anledning af reformationsjubilæet skulde der holdes en række orationer, og professorerne forespurgte kongen, hvordan det skulde ordnes. Et kongebrev udgik d. 29. october, og det bestemte blandt andet, at d. 1. november skulde der holdes en tale paa skolen af — con-

rector Aabye. Det er dog tvivlsomt, om brevet naaede frem i rette tid¹⁶).

Det ser ud til, at Aabye har været meget nidkær som conrector overfor en forsømmelig collega. *Mogens Mørch*, »collega 2dæ classis«, fik nemlig d. 13. maj 1720 en meget kraftig næse for sin forsømmelighed i skolen og i kirken, sin brutalitet mod disciplene og sit øvrige levned. Denne irettesættelse blev tildelt ham af biskoppen i lærernes nærværelse, og da rector Ths. Bircherod ikke var til stede, kan man vist antage, at det var conrectoren, der havde taget sagen i sin haand¹⁷).

Efterhaanden forbedredes dog aabenbart forholdet mellem Aabye og »collegerne«. Da professor Naur døde 1728, blev Aabye lavværge for hans enke *Pernille Mule*, og i 1745 blev han kurator for *Else Kristine Rosenvinge*, der var enke efter major *Tommerup* til *Baagegaard* og *Tallerupgaard*, og som var beslægtet med flere af gymnasiets professorer¹⁸). Desuden stod flere af disse fadder til Aabyes børn.

Som tiden gik, fik Aabye baade sit arbejde ved gymnasiet og sin løn forøget, blandt andet fordi Ths. Bircherods svaghed — han havde 1722 faaet et slagtilfælde — forhindrede ham i at passe sit arbejde. Aabye vikarierede i professuren i latin, hvor »han læste latinske poeter og den sædelige philosophie,« medens han og hans senere efterfølger *Søren Anchersen*, der 1722 blev prorector, passede rectoratet.

Til belønning for dette arbejde, som de virkelig udførte, fik de efter ansøgning d. 12. november 1725 et kongebrev om, at naar *professio lingvæ græcæ*, paa hvilken Aabye havde løfte, blev ledig, maatte de dele dens løn og dens arbejde. Da imidlertid i 1731 ved Ths. Bircherods død ikke denne professur, men *professio eloquentiæ* blev vacant, fik de denne overdraget i stedet efter stor debat med professorerne, og har Aabyes tunge været ligesaa smidig som hans pen, er disciplinen sikkert blevet vel betjent¹⁹). Samarbejdet med Bircherod er dog, som det ses af det følgende, ikke altid gaaet glat.

Hvordan Aabye stod sig med lærerne i sin rectorid, ved man saa godt som intet om. I 1746 var han og Anchersen vitterlighedsvidner paa det af høreren mag. *Peder Hostrup* d. 13. august oprettede testamente, der oprettedes til gavn for skolens disciple²⁰).

III.

Om Aabyes daglige forhold til disciplene vides kun lidt, men der er vidnesbyrd baade om, at han kraftigt søgte at hævde disciplinen og om flere store sammenstød mellem ham og dem.

Nye koste fejer bedst, og næppe var Aabye blevet conrector i Odense, før han fik en voldsom strid med nogle mesterlectianere. Indtil Aabye d. 16. april tiltraadte embedet, paatog rectoren, Thomas Bircherod, sig »med god villie . . . for hans skyld« timerne i skolen. Da Aabye endelig kom, saa Bircherod imidlertid med megen mishag, »at hand begyndte strax at tractere de øverste i skolen med hug, skioldsord og anden usømmelig medfart for at skaffe sig i hast en myndighed.« Det lykkedes aabenbart ikke, siden Aabye anlagde sag mod nogle af disciplene. Bircherod siger udtrykkelig om sagen, at disciplene, som snart skulde dimitteres, var for voxne til Aabyes behandling.

Mandag d. 6. august 1714 mødte Nyborgprocuratoren Anders Nielsen paa Odense byting for Aabye, der havde stævnet en del disciple og rector scholæ til at overvære vidners førelse. Procurator Niels Christensen Faber mødte for de indstævnte og afleverede tre indlæg for mesterlectianerne Peder Krag, Laurits Andersen og Oluf Olufsen Schou. Paa rectorens vegne begærede han sagen udsat, da nogle af vidnerne ikke var lovligt indstævnedes; de havde nemlig paa grund af hundredagene faaet forlov d. v. s. ferie, og sagen blev saa udsat i fire uger.

Den blev genoptaget d. 3. september, og af Anders Niensens vidnespørgsmaal ses, at Aabye anklagede de unge Mennesker ikke blot for ulydighed, men for at have sammensvoret sig for at myrde ham. Det eneste vidne var skrædderen Jørgen Jørgensen, og hans forklaring gik ud paa følgende:

En del mesterlectianere var en dag kommet sammen i hans hus, men da han opholdt sig i den tilstødende stue, kendte han dem kun paa stemmerne. Først kom Peder Krag, saa Nicolai og Peder Brandt og endelig Henning, der logerede hos ham. Han kunde ikke sige, om de med oprakte fingre havde sammensvoret sig, men han hørte, at de sagde, at de ikke, som Aabye havde beordret, vilde gaa op paa conrectors kammer for at lade sig informere, »for saa bleve de paa andre steder holdte for drenge, og (han) hørte, at i dette af dem blev sagt top.« Han havde kun hørt Peder Krag sige, at førend han vilde gaa paa kammeret, vilde han være rytter²¹), men intet om, at han saa vilde komme tilbage og myrde eller ihjel hugge dem, der gik paa kammeret. Det var den eneste gang, disciplene havde været samlet hos ham. Hans kone, der var stævnet som vidne, var ikke mødt.

Anders Nielsen fik tingsvidne om forhøret, men sagen har ikke sat sig yderligere spor i tingbogen, saa den er formodentlig ikke blevet forfulgt her; dog blev ingen af de nævnte disciple dimitteret fra skolen²²).

Aabye følte sig krænket over, at rectoren ikke ydede ham tilstrækkelig kraftig støtte, ja han beskyldte ligefrem Ths. Bircherod for at have taget de opsætsige disciples parti, oven i købet i bispens nærværelse. Bircherod fralagde sig energisk denne beskyldning og udtalte samtidig sin harme over, at Aabye havde stævnet hans disciple til tinge, da han dog som rector i følge skolelovene var Aabyes egen »magistratus«. I det hele taget holdt han »slig hands forhold for en daarlig og urimelig procedure af en lærere i mod disciple.«

Det synes noget voldsomt, at en lærer for den slags drenge-stregers skyld anlægger sag; men ofte var dog mesterlectionarne unge mennesker godt op i tyverne, der kunde være farlige nok for en mand som Aabye. Det kunde jo være »karle, som havde been i panden og skiæg paa hagen,« som Per Degn siger²³).

Om Aabye som lærer og skoleleder ved vi meget lidt. Bortset fra kampene for disciplinens opretholdelse, kendes hans skolevirksomhed kun fra professorernes kritik under kampagnen i 1716. Det er jo sagskundskaben, der taler, men fremstillingen kan næppe kaldes objektiv! Flere af professorerne havde været conrectores, men »endnu har ingen af os hørt at tye [d. v. s. tyde] catechesien i mesterlexien og andre præcepta paa de tider, da auctores burde at forklaris, som disciplerne skulde lære lingvam latinam af, langt mindre, at det er skeet paa saadan maade, som beqvemmer de nederste lexier: hoc est: det er, debemus: vi bør, timere: at frygte, et: og, amare: at elske, deum: gud. Det er icke noget som kand anstaae dignitatem personæ et loci og icke et specimen traditionis for dend, som mener at have slugt sex mænds wiisdom og viden-skab.«

Hans nærmeste foresatte var i 1716 ikke mindre haard i sin dom, men mellem dem var forholdet dengang slet. Bircherod siger, at han har »endnu intet hørt eller seet fra ham, som jo er meget mediocre ... Hvorfor jeg vil bede hannem, at hand tager vel vare paa sine timer, og naar hand kommer der, hand da vil læse saaledis, at det kand være disciplerne til nogen nytte og forfremmelse, særdeles in lingua latina ...«, saa Bircherod ikke skal være nødt til »... nærmere at tilsee, at tiden icke unyttig fordrives, paa det hand skal vide og skiønne, at om hand er conrector, er jeg rector scholæ.«

Heri insinueres jo tydeligt, at Aabye ikke passede sine timer, og dette er sikkert blevet langt værre, da Aabye fik saa meget andet om ørerne²⁴).

Oven paa dette er det kun rimeligt at anføre, at en fader, den senere omtalte E h l e r s, takkede Aabye for den gode »grundvold«, han havde givet hans søn som elev.

Mindre objektiv er den tillidserklæring Aabye fik af den iøvrigt utiltalende Muus, i det denne tydeligt nok vilde bruge Aabye som rambuk over professorerne, hvad der jo ogsaa lykkedes.

Selv om Aabye maaske nok oprindelig har haft evner og interesse for sin skolevirksomhed, faar man dog indtrykket af, at efterhaanden som han paatog sig og blandede sig i sager, der laa skolen fjernt, kneb det for ham at opretholde ordenen mellem disciplene og passe skolearbejdet, i hvert fald administrationen, forsvarligt, som det vil ses af det følgende.

Dimittenttallene fra Aabyes rectortid kan vistnok intet oplyse om hans pædagogiske virksomhed. De ligger i hans periode paa det samme lave niveau som i den nærmest foregaaende og efterfølgende tid, en tre-fire stykker om aaret. Dette lave tal skyldes dog sikkert, at de fleste af de disciple, der vilde studere, fra skolen gik over i gymnasiet, der i dette tidsrum dimitterede en halv snes studenter om aaret. Der findes ingen disciplenlister bevaret før fra langt senere tid, saa det samlede disciplental kendes ikke²⁵).

I almindelighed kom Aabye godt ud af det med sine foresatte, de skiftende bisper; han synes saaledes at have staaet sin svigersøns fader biskop C h r. R a m u s nær. Der findes dog en temmelig skarp skrivelse til Aabye og Anchersen af 12. november 1726 fra biskop L o d b e r g²⁶).

Bispen gør dem opmærksom paa, at ligesom han har forbedret deres og collegernes kostportioner af kommunitetets kasse²⁷), »saa kan De og vel tænke, at jeg er særdeles omhyggelig for, at det med inspectionen over disciplene, som spise, maatte holdes saaledes, at alting kan gaa ret og vel til efter fundatorum intention, og at alt det kan præcaveris, hvoraf enten u-orden eller andre billige anke kan foraarsages.« Derfor bestemmer bispen, at skolens lærere hver en uge ad gangen »uden nogen undskyldning morgen og aften ved spisningen indfinder sig« og sørger for, at alt gaar ordentligt til og »med exercitier²⁸) forretter det, som De har lovet mig.«

Skrivelsens tone tyder paa, at forsømmelserne har været talrige, og naar lærerne ikke førte ordentligt tilsyn, var det, fordi de ikke længere deltog i spisningen. Rector og conrector havde d. 18. maj 1689 faaet bespisningen konverteret til korn og penge, og d. 31. december 1711 var det samme blevet tilfældet med hørerne. Biskop Lodbergs skrivelse synes ikke at have haft den ønskede virkning, og i 1729 skrev Aabye en ny »instrux angaaende disciplenlærnis forhold paa klosteret«, som blev approberet af biskop Lodberg d. 17. februar 1729.

Paa klostret maatte der kun tales latin, og derfor bestemtes, »og maae da ingen udlees eller bespottes, om nogen forseer sig

lidet imod grammaticam eller syntaxin, særdeles af de nederste leiser.« Bestemmelserne gaar iøvrigt ud paa, at »alumni skal med tilbørlig veneration respectere det stæd, som de oppebærer kongens kost paa.« De maa ikke »kaste eller vælge i maden«, og »enhver skal med høfflighed beegne spisemesteren og hans folck.« Straffene for overtrædelse af disse ordensregler eller for at forsømme kirkegangen bestod i, at disciplen fik sin kost forbrudt i kortere eller længere tid.

Om Aabyes instrux nu virkelig tilvejebragte ro og orden paa klostret, er vist tvivlsomt. Disciplenes bespisning blev endelig i 1763 ombyttet med en pengeudbetaling²⁹).

Aabye og Anchersen hævdede ved en enkelt lejlighed skolens værdighed overfor byens borgere. Slagsmaal mellem »de sorte« og haandværkssvende og læredrenge var ingen sjældenhed, men d. 13. marts 1729 stod der en særlig voldsom bataille paa Graabrødre kirkegaard. Paa krigsskuepladsen indfandt der sig militære sagkyndige, der i et følgende krigsforhør udtalte sig om slagets gang.

Stiftamtmand C h r. S e h e s t e d var i Paris som ambassadeur, og embedet passedes af amtmanden over Nyborg og Trane-kær amter, C h r. R o s e n k r a n t z, til hvem Aabye og Anchersen indsendte en klage. Den begynder: »Det er vel hørt af Deris velbaarenhed, at der er forefalden en farlig action nest afvigte 13. martii om aftenen sildig paa Graabrødere kirkegaard imellem en stoer mængde handverchs karle ... og nogle af dend Latine skoele discipler ...« Et politiforhør har vist, at nogle af svendene »... aftenen tilforn paa gaden med blotte kaarder har angrebet nogle faa af disciplerne ...«, og at de samme og nogle flere svende d. 13. »... har ... med blotte kaarder, huug og slag for foede overfalden endeel skoele discipler, ... mestendeelen smaa børn og af de nederste lectier, som inted undtagen et par eller trei har haft at verrie sig med uden nogle smaa kieppe og største deelen kun bare hænder ...« Dette bevises yderligere af et krigsforhør, hvoraf referat medfølger. De »har afstraffet disciplene fordi de enten saa sildig om aften d. 12. martii har grasseret paa gaderne med kaarder ved siden, da de burde været hiemme i deris logementer og kunde eviterit klammerien, eller fordi de har om aftenen der efter d. 13. dito indfunden sig paa bemelte Graabrødere kirkegaard paa saa usædvanlig tid og maade, enhver efter fortienneste.« Nu ventede skolen, at haandværkerne i lige maade var blevet straffet »for saa grof og extraordinaire en excès«, men da det ikke er sket, appeleres til vicesiftamtmanden.

Bilagt denne skrivelse findes referatet af et krigsforhør, som general v. S c h u b a r t har ladet ritmester v. G e r s d o r f f af-

holde efter opfordring fra Aabye og Anchersen. De søgte oplyst, »hvad heller skoledisciplerne, som skal have staaed paa kirkegaarden, har angrebet handverch svennene eller handverch svennene dér skal være indkommene.« Nogle soldater blev forhørt, og dette foregik naturligvis paa tysk. Især søgte Aabye, der overværede forhøret, at faa at vide, om ikke en kyassér P e t e r D u v e n s c h i ø l d forklædt havde deltaget paa svendenes side.

Vagtmester B o n i x e n og corporal S c h u b a r t, der synes haandværkervenlige, havde kun set, at 4—5 svende med dragne kaarder forfulgte og slog en discipel, der selv førte kaarde »und sich anfänglich braf gewehret hette.« De saa en kaardebevæbnet³⁰) student miste sin hat, men ikke hvem der begyndte, og da de naaede kirkegaarden, var det hele forbi. »Trat ab.« Duvenschiöld var af en schustergesell blevet opfordret til at se, »Wie sie sich mit die schüler wolten schlagen.« Han saa svendene komme dragende fra Korsgade til kirkegaarden, hvor disciplene stod i en klump. En discipel havde slaaet en skræddersvend paa puklen med en stok, og deraf opstod striden. Han selv havde været passiv og gik blot i en brun frakke »für sein plaisir.« Han indrømmede dog, at han havde haft sin kaarde med, og at en rytter havde taget den fra ham.

Efter denne rytter, A n d r e a s N i e l s e n s, fremstilling var Duvenschiöld nu ikke helt saa uskyldshvid. Han var kommet med en snes svende efter sig og havde »recht ordentlich voran marschirt als ein officier für die compagnie.« Andreas Nielsen var kommet i klammeri med Duvenschiöld, der ikke vilde med paa kro, og havde afvæbnet ham. Da han saa en halv snes svende forfølge en discipel, der faldt, og de »hetten auf ihm gestochen«, saa var han sprunget til for at forhindre, at disciplen blev dræbt.

Om hele dette Braavallaslag indgav iøvrigt byfogeden d. 10. september 1729 en forestilling til Rosenkrantz, der endelig resolverede d. 18. januar 1730 om »... det forbenefnte meget dristige og hel overmodige forhold ... med udfordring, slagsmaal, skielden og smelden ...« En række svende fik betydelige bøder, og desuden skulde der aktioneres imod dem »... formedelst hellig brøde, udfordringer, slagsmaal, oprør, truseler eller dislige. ... Betreffende schole disciplerne, da som de ere anseete af vedkommende for deres begangne uskiklighed, saa er det en post, ieg for denne sinde lader u-rørt.«³¹)

Saa noget fik Aabye da ud af sin aktion.

Rector af navn, som han længe havde været det af gavn, blev Aabye ved Ths. Bircherods død d. 19. januar 1731. Dagen efter konstitueredes han som rector af bispen; d. 16. februar fik han kongelig konfirmation, og d. 2. marts underskrev han sin embedsed³²).

To aar senere foregik den mærkelige provsteretssag, som Aabye paa egne og 5. lectiehørerens Søren Blichfelds vegne førte mod nogle »oprørske« mesterlectianere. Da denne sag er saa udførligt behandlet af Henrichsen, skal den ikke nærmere behandles her.

Sagen viser, at Aabye for at opretholde skolens disciplin, maatte klage til bispen, og af hans optræden i retten ses, at han ikke kunde tumle disciplene, at disses procurator kørte rundt med ham, og at rettens formand stiftsprovst Hans Bloch var ham uvenligt stemt og drillede ham med hans lovkyndighed og private sagførervirksomhed. Sagen endte dog for saa vidt heldigt for rectoren, som disciplene efterhaanden krøb til korset og blev straffede³³).

I 1745 gjorde Aabye sig igen anstrengelser for at haandhæve skolens disciplin, og igen søgte han støtte hos øvrigheden, denne gang dog den verdslige.

I et brev til Odense magistrat d. 20. januar 1745 skrev han, at skønt han havde givet disciplene ordre til ikke at vise sig paa gaden om natten for derved at hindre »... enormiteter, anledning til klammerier og befrygtende u-lykke«, saa fandtes disciplene alligevel undertiden paa gaden, hvor de lavede klammerier, som der klagedes over til ham. Aabye bad derfor om assistance, nemlig om at byens vægtere maatte faa ordre til at anholde de disciple, der viste sig paa gaden om natten, saa han kunde undersøge deres ærinders lovlighed, »thi hvad de kand have at forrette, kand skee om dagen bedre en om natten, naar høyfornødenhed ikke udkræver.«³⁴)

Denne appel til vægterne synes dog ikke at have frugtet, for midt i februar samme aar kom det Aabye for øre, at en del disciple natten mellem d. 9. og 10. februar havde været forsamlet i bedemand Hans Møllers hus og havde moret sig paa forargelig maade med drik, spil og dansen natten igennem til den lyse morgen. For nu i tide at hemme noget for den studerende ungdom saa skadeligt og uanstændigt, stævnedes Aabye Hans Møller og hustru, for at de kunde blive »corrigeret efter meriter« for at have handlet mod loven og skoleforordningen af 17. april 1739. Som vidner indstævnedes blandt andre stadsmusikanten og hans svende, Møllers tjenestepiger og den øverste i mesterlectien, Jens Warberg.

Forhør blev afholdt d. 22. februar 1745, og her mødte Aabye personlig, medens Møller repræsenteredes af procurator Jørgen Forbus. Først afhørtes stadsmusikantens svende Jacob Rebach og Lauge Jørgensen, som paa Aabyes spørgsmaal forklarede, at de havde opvartet nogle disciple, unge fruentimmer og verdslige personer i bedemandens hus den paagældende nat,

hvor der var blevet danset til den lyse morgen. Der var blevet serveret te og kaffe og vin; dog var ingen beskændede eller opførte sig usømmeligt. Møller og en af disciplene forestod udskænkningen, og der blev af Møller serveret smørrebrød og bagværk. De var blevet bestilt af A d a m B o r g — vistnok en discipel — og skulde have 4 mark for deres ulejlighed.

Forbus' spørgsmaal var langt kraftigere formet end Aabyes; det gjaldt jo for ham at bevise, at det hele havde været en uskyldig fornøjelse. Han spurgte musikanterne, om der fandt nogen forargelighed sted eller »liderlig omgiengelse, banden, sværen, fylde-rier, druckenskab, skiørlefnet, spil med kort eller terning, klammerie imellem nogen af tilstedeverende.« Svaret lød da ogsaa: »Nej i ingen maade.« Der skænkedes heller ikke brændevin eller øl, men kun vin, te og kaffe. Vidnerne vidste ikke, hvem der havde bekostet traktementet. Møller holdt ikke spille- eller skænkehus, saa det kunde siges, at unge eller gamle forførtes til dobbel eller noget utugtigt eller usømmeligt.

Gæsterne var dels »honette og skikkelige mends pige børn, ... som er bekjendt at holde deris børn til tugt og ærbarhed ...«, dels af disciple øverst i mesterlectien, og det »er saa, at disciplerne i latinske skoele her i byen, dem som ere i mesterlectie paa øfverste part holdes og agtes af borgerskabet her i Ottense som for karle og frequenterer alle haande smucke borgerfolck i og uden huus.«

Endelig mente Forbus, at disciplene havde spurgt en lærer, om de maatte holde en sømmelig lystighed, eller i hvert fald havde sagt Møller, at det var blevet dem tilladt.

Dernæst afhørtes Dorthea Maria, der var hos Møllers hustru for at lære at koge og »... andet, hvad af køchenet dependerer«, og tjenestepigen Dorthea Sofie. De fortalte, at der var blevet danset hele natten, at der blev skænket vin til maadelighed, men de vidste ikke af hvem. Selv skænkede de te og kaffe, og der blev serveret smørrebrød, makroner og sukkerbrød. Der foregik intet uskikkeligt, og gæsterne var honette og skikkelige fruentimmer.

Aabye affyrede endelig en kraftig insinuation han spurgte, om pigerne ikke havde set, at Møllers kone lukkede døren for nogle af de unge fruentimmer, som vilde gaa, og tog nøglen til sig. Forbus mente, at dette var sagen uvedkommende og kastede en skændsel paa madam Møller, og han forbeholdt sig ret til injuriersøgmaal, men Aabye fastholdt spørgsmaalet til vidnerne, som dog slet intet vidste³⁵).

Saa sluttede forhøret, og sagen førtes ikke videre., Vidnerne støttede aabenbart Møller, deres kunde eller husbond, saa Aabye har maattet nøjes med at straffe disciplene i skolen. Men man faar indtryk af en ganske munter fest³⁶).

Heller ikke med de yngre disciple gik det helt, som det burde. I 1744 skrev biskop Ramus til Aabye, at disciplene »i de nedrige lectier«, som efter kongelig forordning skulde møde til cathechisation i kirken, ikke indfandt sig saa flittigt, som de burde. Han bad derfor rectoren sørge for, at præsterne ikke mere fik grund til at besvære sig derover. Den praktiske Aabye har aabenbart ikke interesseret sig for denne side af skolens virksomhed³⁷).

Skolens og gymnasiets økonomiske forhold kom Aabye efterhaanden til paa forskellig maade at have med at gøre, og da han blev rector, bestyrede han baade skolens almindelige sager og generalinde Dewitz' legat. Han underskrev d. 22. februar 1743 en af professorerne udarbejdet redegørelse for gymnasiets økonomi, uden at det dog kan ses, hvor megen indflydelse han har haft paa dens tilblivelse³⁸).

I aarene 1717—22 førte Aabye for skolen en række sager for provsteretten mod degne, der ikke havde betalt skolen de afgifter, de skyldte den. Sagerne var ubetydelige, men Aabye synes at have vidst god besked om dem³⁹).

For gymnasiet administrerede Aabye noget gods i Favrskov, og han søgte — vistnok med held — at vælte pligten til at stille en soldat over paa en anden gaard end gymnasiets⁴⁰).

Da Faaborg latinskoole, samtidig med saa mange andre smaa skoler, i 1740 blev nedlagt, blev dens kapitaler tillagt Odense, men i 1747 opdagede Aabye, at pengene eller en del af dem var blevet borte. Han skrev da om sagen til sognepræsten i Faaborg *M a t t h i a s S e e r u p*, men denne fralagde sig alt ansvar og henviste til magistraten, der havde ført tilsyn med skolen. Mere synes Aabye ikke dengang at have faaet ud af sagen, men det vidner dog om nidkærhed for skolens pengesager, og senere fik skolen indtægten af nogle legater, der havde tilhørt Faaborg skole. Aabyes iver skyldes dog maaske nok det, at pengene bl. a. skulde bruges til at forøge rectorens løn⁴¹).

Denne nidkærhed strakte sig dog ikke saa vidt, at Aabye holdt orden i skolens regnskaber og adskilte sine og skolens pengesager. I 1747 rykkede bispen i en ret kraftig skrivelse Aabye for skolens regnskab. Det var ikke aflagt siden 1739, og Ramus havde flere gange mundtlig udbedt sig regnskabsaflæggelse. Kort før sin død afleverede Aabye saa et regnskab, der viste, at han skyldte skol n et stort beløb. Efter hans død krævede hans efterfølger, *A n c h e r s e n*, paa skolens vegne 959 rdl. 4 mk. 5 sk. og desuden generalinde Dewitz' legats kapital, 500 rdl., og ikke udbetalte renter, 150 rdl. Skønt boet var insolvent, kunde skolen som privilegeret kreditor faa alle sine penge anvist, men en del kun i uvisse aktiver, og en væsentlig del af beløbet synes den aldrig at have faaet. Men denne misere vil senere blive omtalt⁴²).

IV.

Naar Aabyes hele forhold til skolen og dens arbejde blev saa daarligt, skyldes det vel dels hans stridbare karakter, men især dog hans mangeartede, skolen uvedkommende hverv og forretninger.

Naar hvervet som kasserer for »Fyens Stifts Gejstlige Enkekasse« tilfaldt Aabye, var det for saa vidt naturligt nok, som den omfattede baade præsterne og latinskolernes lærere.

Enkekassen oprettedes 1720, og Aabye indskød strax 50 rdl. i form af en obligation, d. v. s. et gælds-brev, hvis renter han dog ved sin død var i restance med, for et beløb paa 7 rdl. 2 mk. De første to aar bestyrede biskop Lodberg selv kassen, men paa landemodet d. 15. april 1722 bad han landemodet vælge »... en forstandig og dyctig casserer, som mand cassen kand betroee oc for den billigste løn vil tage sig dens administration paa, som den ennu ickke kand taale at giøre store expenser. Og faldt alle prousternes vota paa professor Thomas Aabye, hvilken de formente, at mand vel uden caution kand antage, som hand ickke alleene er en skickelig sufficient mand, men endoc, naar fundatsen stricte efterlevis, betroes ham ingen tid i hænderne ofver 400 sletdaler.« Denne — forbeholdne — tillid kom kassen dyrt at staa, for ved sin død skyldte han den 9907 rdl. 1 mk. 2 sk.

Mellem bispen og Aabye oprettedes der d. 7. october 1722 en kontrakt, og Aabye skulde have 30 rdl. om aaret for sit arbejde. Dette beløb blev dog i 1745 forhøjet, idet han fik lov at nyde »lige ved en af de høyeste enker, saa længe cassen det kan taale.« Han udførte virkelig et betydeligt arbejde med pengenes administration. Han laante kassens penge ud mod pant i huse, og gang paa gang maatte han føre sager mod laanerne for ubetalte renter eller kapitaler; en enkelt gang ses dog, at han har beregnet sig et lille honorar for opkrævning.

Ved hans død var regnskabet i fuldkommen uorden eller rettere sagt, der synes slet ikke at være ført et virkeligt regnskab. Til kasserer valgtes Aabyes svigersøn, professor, conrector Melchior Ramus, der var søn af bispen. Ramus havde allerede i en aarrække hjulpet sin svigefader i skolen, og nu fik han nok at gøre med at bringe orden i enkekassens kaos. Forholdet til boet fik han ordre til at berigtige, hvad der vilde volde »betydelige vanskeligheder.« Ramus fik 40 rdl. i salær og førte et nydeligt regnskab. Han aflagde regnskab for landemodet d. 16. april 1749, men forholdet til boet var endnu ikke afgjort. I 1751 skyldte boet endnu 700 rdl., som blev betalt senere⁴³).

Betydelig fjernere fra Aabyes naturlige virkekreds var det, at han i 1732 paatog sig at være fuldmægtig for arvingerne efter

C h r. T h o m s e n i Flensborg mod en beskeden provision paa 1 %, men det var jo dog værd at tage med⁴⁴).

Den almindelige tillid til Aabye hos hans omgivelser maa have været ret stor; dels blev han raadspurgt i retssager, dels var han formynder for flere unge piger og kurator for nogle enker.

Frøknerne A g n e t a A m a l i a og S o p h i a D o r o t h e a v. P o e l l, døtre af afdøde oberst G u s t a v E h r e n r e i c h v. P o e l l, fik d. 2. november 1742 kgl. bevilling til at være deres egen værge med Aabye som kurator.

De to frøkner var først i huset hos deres morbroder artillerikaptajn C h r. L e r c h e, og i en række aar udartede forholdet mellem Aabye og hans myndlinge til en tovtrækning om deres penge, som frøknerne, ikke mindst tilskyndet af onklen, der vilde laane af dem, vilde have udbetalt, medens Aabye holdt paa kapitalen og kun vilde udbetale renterne, hvad han forresten smølede med, og for hvilket han beregnede en rundelig betaling. Endelig fik de trumfet igennem, at de fik udbetalt 900 rdl. Disse fik hurtigt ben at gaa paa, for dels brugte de løs, dels laante de et større beløb til kaptajnen, der som sikkerhed gav dem en værdiløs obligation. Da skandalen gik op for dem, jamrede de sig i ydmyge og gudelige vendinger til Aabye, der forgæves søgte at skaffe dem pengene.

Senere flyttede de til en anden morbroder, og da han døde 1746, stod de ret ene i verden og søgte støtte hos Aabye. Han blev stadig mere sendrægtig med at sende dem pengene, og da han døde, viste det sig at frøknerne havde mistet en del af deres beskedne formue⁴⁵).

Endnu mere besværligt blev Aabyes værgemaal for to andre adelsfrøkner, S o p h i e D o r o t h e a og »S c h e r o m i n e H e n r i c h j e t t e« d e l a M a r e⁴⁶). De var døtre af en forarmet oberstlieutenant, men deres mormoders søster generalinde M a r g r e t e v. D e w i t z f. L e v e t z a u forærede dem en lille formue, som Aabye fra 1737 bestyrede for dem som deres kurator.

I 1745 blev Sophia Dorothea gift med major T a g e K r a b b e til Søbysøgaard, og Aabye afleverede langt om længe og efter et sammenstød med Krabbe hans frues pengesager og fik kvittering d. 11. juni 1747.

Generalinden oprettede 1741 et testamente, hvorefter hver af hendes grandniecer skulde arve c. 3300 rdl., men for at Geronomine Henriette, der var »svag og skrøbelig«, ikke skulde lide nød, skænkede generalinden hende 5000 rdl., som Aabye skulde bestyre for 30 rdl. om aaret. Men hvis hun »skulde faa i sinde at gifte sig imod min, hendes venners og curators samtykke«, skulde hun kun nyde renten, medens kapitalen skulde tilfalde hendes livsarvinger.

I 1744 blev hun, vistnok paa generalindens foranledning, mod

at betale 2700 rdl. købt ind i Odense adelige jomfrukloster. I maj flyttede hun derind, men Aabye maatte i ilden, for at hun kunde undgaa at faa en »vnd« pige til sin opvartning.

Hendes ophold her varede imidlertid kun kort. Vel var hun svagelig, men hun var et godt parti, og der meldte sig en frier.

Aabyes gamle ven major Jørgen Heidenreich v. Cramohn skrev d. 24. november 1744 til ham, at han havde haab om at »reussere« hos frøken Geronomine, men han vilde først søge Aabyes »consence«.

Ægteskabet kom hurtigt i stand, for d. 16. december 1744 blev parret efter kgl. bevilling viet paa jomfruklostret med stiftamtmand Stockfleth og oberstlieutenant Windtz som forlovere; det var Aabye aabenbart ikke fin nok til. Til brudeparret skrev Ambrosius Stub, hvis beskytter Stockfleth jo var, sit bekendte digt »Ved Vinen den klare.«

Forholdsvis hurtigt afviklede Aabye sin bestyrelse af fru v. Cramohns pengesager, og d. 13. marts 1745 fik han kvittering af majoren. Ved denne lejlighed udstedte han til v. Cramohn en obligation paa 500 rdl., og den blev aarsag til stor strid.

Aabye opdagede nemlig i 1746, at han ved afregningen havde regnet galt, saa at han i virkeligheden ikke skyldte Cramohn noget, men tværtimod havde 200 rdl. til gode⁴⁷⁾. Hidtil havde han betalt obligationens renter, men d. 11. september 1746 transporterede Cramohn den til forpagteren paa Brahesholm Frantz Trolle, der opsagde den til udbetaling. Aabye nægtede at betale beløbet, og Trolle anlagde saa sag mod ham ved Odense byting. Trolle sagde, at spørgsmaalet om regnskabet's rigtighed maatte blive en sag mellem Aabye og Cramohn; obligationen var ægte nok, saa han skulde have sine penge.

Mellem Aabyes papirer ligger concepten til hans indlæg i sagen og det gaar ud paa følgende:

Regnskabet blev lavet i hast af majorens skriver og under trusler fra majoren; det blev aftalt, at hvis Aabye kunde bevise, at han skyldte mindre, skulde det komme ham til gavn, og i hvert fald skulde han ikke afbetale mere end 100 rdl. om aaret. »... Om der er nogen difference mellem justum, æquum et decorum ∴ ræt, billighed og ærbarhed / jeg skriver her baade latin og dansk, det første for dommeren, der er studeret, det andet for veder-parterne, som ere ustuderede /, jeg siger ney dertil. ... Jeg har store jurister paa min side, iblandt andre den stoere romerske jurist og borgemester Cicero ...«⁴⁸⁾.

Derefter gaar Aabye »fra det generale til det speciale.« Han underskrev regnskabet, dels fordi han mente, at Cramohn vilde være honnet mod ham »... baade for sin egen honneur skyld og

vor gamle venskabs skyld ...«, dels fordi han var bange for majorens trusler, dels for at han ikke senere skulde kunne bevise, at Aabye skyldte mere, »... da jeg stod i tvivl om min egen accuratesse, som en mand da over 73 aar, der snart kunde glemme at antægne og i frygt for at indlade mig par hazard udi en vitløftig og kostbar proces til arf for mine børn efter mig«. For Aabye ser det nu ud som »... majoren vil meene, at hand er uden for sagen og har afskudt papegoyen ...«, da han har prakket Trolle obligationen paa. Men Aabye har aldrig skyldt Cramohn penge, saa fordringen er ikke mere værd, »end om Cajus⁴⁹⁾ kunde faaet brev paa at være commendant i maanen eller inspecteur over de elysæiske marker, og hand siden ville paastaae at indsættes eller vilde afstaae sin station til Titium eller til nogen af de underlunariske eller underjordiske trolde ...«. Aabye paastaar obligationen op hævet, da han har handlet, som »... enn søe-mand kaster nolens volens sin last over borde, naar stormen er ham over hovedet for at salvere liv og skib og komme udi haun ...«.

Alle krumspring og al romerret hjalp dog ikke Aabye. Odense bytings dom, som faldt d. 27. november 1747, gik ud paa, at vel talte meget for »fejregningen«, men det blev en sag mellem Aabye og Cramohn, og Trolle skulde have sine penge.

Aabye spurgte allerede inden dommen et par af sine juridiske venner, om han skulde forfølge sagen, saa han har været forberedt paa udfaldet. Hofretsassessor P a u l B o s o n svarede, at lige saa vist som Aabye burde tilbagevinde, »... hvad hand beviisligen har forreignet«, lige saa sikkert blev processen dyr og udfaldet tvivlsomt, saa han fraraadede yderligere proces. Højesteretsadvokat F r. H ø r n søgte at slippe udenom ved meget vage udtalelser og stærk fremhævelse af omkostningerne. Iøvrigt beklagede han, at han ikke, trods nogle kirsebær, Aabye havde sendt ham, kunde have Aabyes søn L a r s paa sit kontor.

Det var jo ikke meget opmuntrende, men sagen blev alligevel appelleret til landstinget, hvis dom, der blot er en stadfæstelse af bytingsdommen, først faldt d. 31. juli 1748 efter Aabyes død.

I hvor høj grad sagen optog ikke blot Aabye, men offentligheden, ses af en concept til en slags apologi, som findes blandt Aabyes papirer. Den begynder:

»Til læseren. Som et røgte skal være bleven udstrød, ligesom ieg Thomas Aabye ved afreigning med hr. major Cramohn ... , saa vit mig vedkom, skulle have vildet slaget 1000 rdl. under mig, da for at friegiøre mig og mine fra saadan skammeligt og u-grundet blame, er ieg necessiteret hermed at giøre min uskyldighed bekiendt for alle ret skiønnende.« Saa følger en temmelig uklar redegørelse, der sluttet: »... videre indlader ieg mig icke udi nogen feder-

krig, thi ieg kan forvinde enn liden skade, andre maa gloriere af en lumpen baade.« Om dette nogensinde naaede offentligheden, ved jeg ikke⁵⁰).

Et mere tiltalende billede faar man af Aabye i hans forhold til **A n n a M a r g r e t e L a s s o n**, forfatterinden til den første danske roman »Den beklædte Sandhed«.

Aabye var først af det offentlige beskikket til skifteforvalter i kommissionsskiftet efter hendes broder cancelliraad **C h r. L a s s o n**, der døde 1728, og her synes han ikke at have foretaget sig noget mærkeligt, men bobehandlingen var lang og besværlig. Dog klagede en af arvingerne over, at Aabye havde været ham for dyr⁵¹).

Ved en auktion d. 9. maj 1730 købte Aabye for 1050 rdl. den saakaldte »Priorgaard« i Odense af **Anna Margrete Lasson** og søstere, oberstinde **K l e p p i n c k**. Aabye lod den fattige **Anna Margrete Lasson**, for hvem han 1729—36 var lavvæрге, blive boende i gaarden, til hun døde d. 23. marts 1738, og han hjalp hende stadig i hendes talrige smaa pengeforlegenheder og synes i det hele taget at have været hende en virkelig støtte⁵²).

V.

Medens hvervene som kurator delvis kan forklares ud fra Aabyes personlige forbindelser med de paagældende familier, maa hans virksomhed som egentlig forretningsmand skyldes den virkelystne og foretagsomme mands trang til at arbejde paa andre omraader end embedets, og hans iver for at faa saa meget som muligt ud af sine penge.

I hvert fald har mølleri jo ikke meget med skole at gøre, og Aabye ejede baade Ejby mølle fra 1746 og Pjente mølle fra 1737⁵³).

Omkring Pjente mølle samlede han sig en del ejendomme, hvoraf dog flere blev solgt før hans død. Ved købet af møllen lod Aabye afholde syn over Pjente mølledam, ud i hvilken de tilgrænsende ejendommers gærder gik paa uretmæssig maade. I den anledning klagede iøvrigt sognepræsten til Vor Frue, **C h r. v o n H a v e n**, over, at hans have til tider stod under vand. Forholdet til naboerne var ellers ikke daarligt, og i 1746 fik **N i e l s K n u d s e n R ø d e g a a r d** lov at bygge en svinesti og et »apartement« op til møllens stalde.

Ved at lade mølledammen oprense og ved at forøge kværnenes antal forbedrede Aabye Pjente mølle, og derpaa drog han i ledning mod Munke mølle. Han fik ved Odense bytings dom d. 13. juli 1744 eneret paa at male for Odenses indbyggere, fordi hans mølle laa i byen.

Det var fuldstændig ruinerende for Munke mølle, hvis ejer *Jesper Berg* derfor i november samme aar stævnedes Aabye for at faa dommen omstødt. Under sagen maatte han selv afhøre vidnerne, da Aabye nægtede at have noget at gøre med *Bergs* procurator *Jørgen Casterup*, der lige ved dom havde mistet sin beskikkelse. *Berg* viste nu, at Munke mølle laa »lige saa godt som i Odense by inden for aenen, som skiller byen fra landet,« at den hørte til St. Knuds menighed, at den laa nærmere byporten, end *Pjente mølle* gjorde, at den sommer og vinter praktisk talt altid kunde besørge al maling for byen, og at den havde en urgammel ret til maling for Odense. Derimod lykkedes det ham ikke, trods god vilje, at bevise, at *Pjente mølle* var i uorden.

Aabye tog sagen meget overlegent. Han viste, at Munke mølle ikke havde nogen særlig ret til at male for byen, at den laa udenfor Odense jurisdiction og ikke svarede skat til byen, kort sagt var en landsbymølle. Betegnende for hans holdning er et brev, han d. 14. december 1744 skrev til byfogeden cancelliraad *Marcus Fogh*. Deri hedder det: »Jeg kunde vel excipere [ø: gøre indvendinger] imod denne landsbyemølle *Jesper Berg*, der ved udstyrede stevnamaal sigter til at indvelte sig paa mig med process, som eyere af min kiøbstedmølle, *Pientemølle* kaldet, ... saa som disse tvende slags møller ere fra hin anden separerede og ingen connection med hin anden have. Dog er jeg ikke for, undertagende reservation, at betage trætte kiære folk deres plaisir, ej heller misunder dem, om de noget der ved kand vinde, hvorføre jeg ogsaa nu er mødt for at høre den landsbyemølle-propritaars, saa lenge det varer, eller hans fuldmægtiges dona procedendi. Forstaar de haandverket, skal det være mig en fornøjelse at lære noget, dog ikke til andet end mit eget forsvar i indløbende tilfælde, men løber de hovedet imod væggen, saa er blesuren deres egen. ... Dog beder jeg helst om fred, thi den, der drager sverdet, skal ikke rose sig, som den, der stikker det i balgen.«

Den moralske slutningsbetragtning faldt det sikkert Aabye let at gøre — denne gang; det var jo ikke hans mølle, der var truet; trods langvarig proces, fik *Berg* dog ikke dommen omstødt⁵⁴).

Aabyes formue maa, i hvert fald efter hans giftermaal, hvorved han fik »gode midler«, have været ret ordentlig og i stadig væxt indtil hans sidste aar, da blandt andet affairen med *Trolle* og tabet af postentreprisen (sml. ndf.) og især hans uorden i regnskaberne medførte en kraftig nedgang, saa boet var insolvent. Maaske har dog hans formues tilsyneladende størrelse for en del beroet paa, at han administrerede andres midler.

Som gejstlig slap Aabye for en del skat og anden tyngde, men i 1743—44 sattes han dog til i skat at betale 196 rdl., nemlig: for-

mueskat: 52 rdl., kopskat for sig selv: 40 rdl., for to piger: 2 rdl., to møllersvende: 2 rdl., 4 heste i Pjente mølle: 4 rdl., to døtres arvemidler — hver 1200 rdl. —: 48 rdl., sønnens arv — 2400 redl. —: 48 rdl. Samme aar taxeredes hans egen gaard og grund til 300 rdl.⁵⁵).

I Nyborg købte Aabye i 1734 for 1500 rdl. den bekendte »Korsbrødregaard« syd for kirken og med den græsning til fire køer i Kohaven og s. aa. landejendommen Frisenborg; de havde begge tilhørt hans svoger A. C. Lerche. Lerches arvinger var jo blandt andre Aabyes egne børn, og deres arvelodder bestyrede han til sin død, saa han har formodentlig slet ikke præsteret købesummen. Ved sin død ejede han desuden i Nyborg en have ved Østervold.

Han maa vistnok have opholdt sig en del paa Frisenborg, for den blev ombygget, og Aabye holdt her en dygtig gartner, der gjorde meget ud af den smukke have. Senere blev den lejet ud, og Aabye opførte her en barak til de ryttere, hans ejendomme havde i indkvartering. Over sengetøjet etc. i denne barak klagede garnisonskommandanten major B a r a n o w s k y i 1745, og Aabye fik saa udmeldt fire skønsmænd, der udtalte sig meget fordelagtigt om sengetøjet, som de trods smaa rifter og huller fandt godt og forsvarligt. Aabye spurgte dog, om ikke lagnerne var »i alt saaledes, at manges borger maa takke gud for saadant et leje, men maa lade sig nøje med ringere,« men skønsmændene sagde kun, »at lagnerne var ganske goede, fiine og hele ... og saaledes at manges borger kunde godt tage til takke dermed.«

Aabye indrettede senere Frisenborg, der laa umiddelbart udenfor Nyborg by, til en lejekaserne for en 10—12 haandværkerfamilier, og magistraten klagede i de kraftigste vendinger over dette. Den sagde, at »haandværksfolkene i denne liden og ringe bye blive ødelagt og ruineret«, fordi Frisenborgs beboere drev deres købstaderhverv uden at svare skat eller indkvartering til Nyborg. Trods klagen fortsatte Aabye dog med at udnytte sin ejendom paa denne for ham saa fordelagtige maade⁵⁶).

I Odense købte Aabye første gang ejendomme d. 12. januar 1715, da han af sin svigermoder A p p o l o n i e L e r c h e s anden mand, H a n s L e h e, købte 5 »vaaninger« og en have. Disse vaaninger var datidens lejekaserner, og af dem købte Aabye saa mange, at han ved sin død ejede ikke mindre end 30, der var en 20 til 50 rdl. værd stykket. Desuden ejede han et par haver og 6—7 større huse eller gaarde. Ejendommenes samlede værdi var c. 5500 rdl., men som regel havde Aabye store prioritetslaan staaende i dem⁵⁷).

I aarenes løb ejede Aabye desuden i kortere eller længere tid en del andre ejendomme; men nogle af dem havde han saa kort, at det var en ren og skær ejendomshandel, han drev. Han ejede 1732—45 kapellanresidensen til St. Hans kirke, og den restau-

rerede han og gjorde en del ved, vistnok fordi hans svoger *Eli a s Grü n e r*, som han havde skaffet kapellanstillingen, boede der. Den blev i 1745 solgt til kirken, i hvilken anledning der blev afholdt syn, hvorved det fastsloges, at Aabye havde forbedret huset⁵⁸).

I 1718 havde Aabye endnu ikke sin egen »iboende« gaard, men boede i borgmester *J e n s F r i i s'* 12 fags gaard paa *Albanitorv*, og da hans bolig og ejendomme i 1718 af magistraten blev belagt med indkvartering, klagede han til stiftamtmanden, dels alene, dels sammen med en del andre professorer. Fællesklagen af d. 19. maj gik ud paa, at dels var de gejstlige og herunder skolens og gymnasiets lærere ved særlig kgl. bevilling fritaget for borgerlig tyngde og indkvartering, dels var ligningen foretaget af magistraten, ikke af stiftsøvrigheden, dels endelig havde magistraten fritaget ikke blot de andre gejstlige, men tillige sig selv for indkvarteringen⁵⁹).

Aabyes egen klage handlede dels om det samme, dels syntes han, at fire ryttere var for meget for hans grundtaxt; han ejede dengang ejendomme taxeret til 300 rdl. Desværre findes der ikke nogen afgørelse i sagen⁶⁰).

Magistraten synes i det hele taget at have villet vælte mere end berettiget over paa gymnasiets professorer, for allerede i 1713 klagede de over indkvartering af fangne svenske officerer og i 1715 over at maatte bidrage til byskriverens løn. I disse tilfælde fik de dog medhold hos stiftamtmand *P r i t z b u e r*.

I en anden skattesag kom Aabye til at varetage sine standsfællers interesser. I 1743 paalagde kongen landets købstæder at stille et stort antal artilleristykke i anledning af den truende krig med Sverige. I Odense købte magistraten byens del af hestene, der senere blev solgt med tab. En del af omkostningerne herved blev nu i 1745 af magistraten paalignet gejstligheden, og d. 15. september indsendte Aabye og de andre professorer en klage herover til biskop *Ramus*. Dels hævdede de, at de ved gamle privilegier var fritaget for al skat og indkvartering, dels havde magistraten ved købet handlet uden at meddele dem nogetsomhelst, og endelig var der paalignet gejstligheden en urimelig stor del af det samlede beløb.

Stiftamtmanden, grev *C h r. R a n t z a u*, til hvem baade bisp og magistrat henvendte sig, vilde ikke anerkende gejstlighedens frihed for forsvarsskatten, men var dog ikke mere sikker, end at han bad bispen ordne sagen i mindelighed.

Det lykkedes biskop *Ramus* at faa gejstligheden til frivilligt og »uden consequence« at hjælpe borgerskabet med en del af udgifterne til hestene, og han bad derfor stiftprovst *J e n s H e e* og Aabye om at ligne de ca. 100 rdl. paa deres standsfæller.

Hee og Aabye indsendte saa til bispens approbation et forslag d. 12. marts 1746, og heri satte Aabye sig selv til 6 rdl., et ret højt beløb som Ramus i 1748 nedsatte til 4 rdl. 5 mk., medens andre beløb forhøjedes. Ligningsforslaget, der er in duplo, ledsagedes af et brev, som er skrevet af Aabye, og heri beder han bispem om, at det ene exemplar af udkastet, hvori der er taget alle mulige forbehold overfor konsekvenserne af denne frivillige ordning, maa blive opbevaret sammen med de øvrige »stiftsbreve«, saa man har det at rette sig efter, hvis magistraten senere skulde komme med nye krav, en naturlig forudseenhed, naar man tænker paa magistratens stadige angreb paa de gejstliges privilegier.

Ligningslisterne for nogle andre ekstraordinære skatter viser, at Aabye ikke altid ansaas for at være mere velstillet end sine colleger. Da Københavns brand i 1728 medførte udskrivningen af en stor brandstyr, blev Aabye sat til 14 rdl. 3 mk., — ca. halvdelen af professorernes skat, — men medens hans colleger frivilligt ydede to, tre, ja fire gange det paalignede beløb, vilde Aabye kun strække sig til 10 rdl., et udslag af hans sædvanlige pengekærlighed. Men da der i 1739 opkrævedes skat til istandsættelsen af Vor Frue kirke i København, maatte han dog af med mere end de andre professorer, nemlig 3 rdl. 4 mk. mod 2 rdl. 4 mk.⁶¹).

Hvornaar Aabye købte sin egen »iboende« gaard vides ikke. Den laa i bispens stræde og overtoges i 1748 af sønnen Lars Aabye for 370 rdl. Indboet dér maa have været meget værdifuldt, da det efter Aabyes død solgtes ved auktion for over 600 rdl. Bøgerne, som Aabye selv mente var 100 rdl. værd, indbragte dog kun 38 rdl. 3 mk. 6 sk. Til gengæld solgtes der for c. 550 rdl. indbo i Nyborg og for c. 40 rdl. kakkellovne. Mellem løsøret var en gulddaase paa 8½ lod, som Aabye i 1741 havde laant til sognepresten i Særsløv H a n s B i r c h e r o d⁶²).

Med sin hustru havde Aabye faaet nogle parter i skibe og i »færgeløbet« : det færgelav, der besørgede overfarten over Store Bælt. Efterhaanden kom han til at eje skibsparter til en samlet værdi af 4300 rdl. En del af disse, der gav gode indtægter, var dog hans børns arv efter deres førnævnte morbroder. Skibene blev holdt i god stand, og i 1738 lod han en ny og større jagt bygge til erstatning for en gammel, men Aabye synes ikke selv at have ledet rhederivirksomheden, men at have overladt den til sin repræsentant i Nyborg M o u r i t s H ø y e r. Dog underskrev han i 1743 sammen med skipperne en kontrakt om Bæltoverfarten⁶³).

Foruden at anbringe sine penge i ejendomme, skibe og indbo udlaante Aabye dem ogsaa mod pant i løsøre især til haandværkere⁶⁴).

Det for Aabyes stilling mest fremmede foretagende han indlod sig paa, var vel nok at føre den svenske post over Store Bælt.

I denne periode havde Sverige i Danmark sit eget postvæsen, der to gange om ugen førte posten fra Helsingør over Nyborg og Assens til Hamburg⁶⁵), og for en betaling af 150, senere 180 rdl. om aaret besøgte Aabye Bæltoverførslen i tiden 1736—47 ved hjælp af Nyborg færgelav, som han i den anledning laa i lang strid med. Han førte derfor en række forhandlinger, dels med den svenske postmester Gløerfelt i Assens, der blandt andet skaffede ham tyske aviser, dels med postkommissæren i Helsingør. Det var 1736—46 Abraham Grill, der senere blev direktør for det ostindiske compagnie i Gøteborg. Han afløstes af Stierncrantz, der 1747 efterfulgtes af Samuel Goth. Krüger. I 1747 inspicerede Krüger routen, besøgte Aabye i Odense og forhandlede med Nyborg færgelav. Lavet klagede over, at det ikke kunde faa sine penge fra Aabye, der d. 9. juni 1748 meddelte Krüger, at han ikke mere vilde befatte sig med posttransporten, og Krüger sluttede derfor kontrakt direkte med færgelavet.

Aabyes forhold til Grill var meget venskabeligt, og Grill ordnede forskellige pengesager for ham i Helsingør. Naar Aabye skulde betale penge i København, skete det ofte ved en vaxel paa Grill.

Til at besøge sine løbende forretninger i København brugte Aabye en velstillet købmand i Trompetergangen Otto Chr. Ehlers, — f. 1668 —, til hvem han stod i et meget venskabeligt forhold. Ehlers udbetalte for ham penge til frøknerne v. Poell, om hvis helbredstilstand han holdt Aabye underrettet, og til sønnen Lars, medens han, vistnok kun et aar, studerede; han rykkede Abraham Grill for penge og bragte Aabye københavnsk bysladder om kongens sygdom, om Holbergs særhed, om ostindisk compagnies skibsuheld og meget andet. Aabye sendte til gengæld Ehlers smaaprester som en hare, noget havre og »skionne, fine, extra boghvedegryn«⁶⁶).

VI.

Mest ejendommelig er vel nok Aabyes virksomhed som en slags sagfører. Han var en ren tingstud. Dels førte han som regel sine egne sager, og de var ikke faa, uden sagførerhjælp, dels førte han sager for enkekassen, skolen og gymnasiet, og endelig blev han raadspurgt af venner og brugt af sine bekendte til at skrive indlæg i deres sager.

Som grundlag for denne virksomhed havde han ikke blot en paagaenhed, der ikke var kræsen i valget af sine midler, og en skarp og livlig pen, der heller ikke var altfor smagfuld, men desuden en god portion juridisk viden med hensyn til proces og noget kendskab til romerretten. Dette sidste slog Aabye stærkt paa,

ligesom i det hele taget paa sin »lærdom«, og hans holdning overfor modparten var altid yderst arrogant.

Som nævnt førte og vandt Aabye i 1730 en sag for sin collega 5. lectie-høreren Søren Blichfeld, og i sine egne smaasager om penge havde han ligeledes held med sig⁶⁷).

Som raadgiver optraadte Aabye i 1744 baade for kapellanen i Nyborg M y g i n d, der havde forløbet sig, og i en anden sag for biskop Chr. Ramus. Biskoppen havde været i Nyborg, hvor han havde lejet nogle heste, men paa vejen hjem kørte hans kusk saa vildt, at en af hestene blev sprængt, og derfor krævede vognmanden erstatning. Trods Aabyes hjælp maatte bispemanden dog betale for hesten⁶⁸).

Tydeligst træder Aabyes evner som stilist frem i to sager, der slet ikke vedkom ham.

I 1726 førte præsten i Barløse, hr. J a c o b C l a u s e n, en sag mod byfoged S e l m e r i Assens. I denne sag fik Jacob Clausen, foruden af sin sagfører procurator J e n s P i l e g a a r d fra Brahesborg, hjælp af den lærde præst i Sølleded hr. M o r t e n C a s p a r W o l f b u r g. Aabye var ven af Selmer, og han syntes nu, at en gejstlig person fortjente svar fra en anden gejstlig og skrev derfor et — desværre tabt — indlæg for Selmer. Procurator Pilegaard blev vred over Aabyes indblanding og stævned ham, idet han, som Aabye udtrykte sig, fandt indlægget »opfyldt med en deel expressioner og blandet eller, som hand vil kalde det paa fransch, melleret med fremmed sprog, som hand behøver forklaret eller explicerit og vil søge opliusning om, hvo samme indlæg skal have conciperet.«

Aabye blev stævnet til Odense byting, og han søgte forgæves at skyde sig ind under, at provsteretten var hans »rette forum competens«. Ganske vist fik Aabyes holdning og indlæg ingen indflydelse paa sagen, som Selmer tabte, men i et længere indlæg af 25. nov. 1726 affyrede Aabye følgende salve mod den usselige Pilegaard. Efter et par indledende bemærkninger skriver han:

»Ieg kand ellers iche penetrere, hvad det maa være for et eller flere fremmed sprog og tungemaal, som dette indleg til endeel skal være skrevet udj, og Mons. Pilegaard ej skal kand forstaa uden til tinge at lade opkreve explicatores der over. Latin og fransch kand det vel iche være, der kand komme ham saa fremmet for; thi at disse tvende sprog er iche fremmede for ham eller hand for dem, sees endog af dette hans eget stefnemaal, som ieg maa vel tæncke, at hand har self conciperit og meddeelt concepten til, og som er opfyldt og blandet baade med fransche og latinske ord. En god ven har ogsaa communicerit mig en copie i disse dage af Mons. Pilegaards indleg for landstinget af 11. septemb. . . Samme finder jeg ingen side udi, som ei er mesleret med puur fransch og latinsche ord, dog derhos ogsaa endeel fordervet latin og nogle ord, som ere hverchen

latine, danske, tydske, frandske, hollandske, engelske, grædske, ebraische eller nogen mig bekiendte sprog, og ieg neppe troer, at der er nogen translateur i Danmark, der kand sige, hvad sprog de skal være laante af, eller hvad skal være uden at giette til. Hand fortæncher mig icke, at ieg gifver os for exempel nogle af dem i lavet, saasom regitimere, interpritere, creticere, originalij, margina, ramentere, om copien ellers er conform med originalen. Saa at om byfogden har skrevet noget vitløftig og benyt nogle fremmede ord, saa har det været svar som tiltale. Jeg tilstaar, at ieg kan icke viide, hvad tunge-maal disse ovenmelte ord er tagen af; thi moschovitisch, slavonisch, malabarisch, japonisch, grøndlandsk, guineisch, cretisch eller elamitisch kand ieg icke indbilde mig, at det maa være, med mindre Mons. Pilegaard er en større linguist, end folck har taget sig vare for, og da maa ieg bekiende, at hand kand gifve sig ud for dolmesker, naar hand vil. Icke des mindre, skulle det være nogle af de mig bekiente sprog være sig enten greedsk eller ebraisch, tydsk eller engelsk, der kand være melleret udj dette byfogdens indleg, og det er derfor hand har stefnet mig til spørgsmaal for, for at besørge sig hos mig, hvad ordenes bemerckelse er, tiener ieg hannem gjerne som en ven derudj . . . , men pladdervallisch forstaar ieg icke, og af stefningen, saavel som af for berørte indleg, seer ieg vel, at hand maa beder forstaa fransch og latin end at hand skulle behøve nogen explication eller udtolchening der udj; med mindre hand der skulle hafve skrevet meere, end hand self forstaar, som mand maa icke sige om saa habil en mand.

Desværre er Pilegaards og Selmers indlæg ikke bevaret, saa man kan ikke se, hvor berettiget Aabyes kritik har været, men hans egen stavning er i hvert fald ikke videre konsekvent, hverken i danske eller fremmede ord, saa hans bemærkninger er noget smaalige⁶⁹).

VII.

Sagen om madame Nøragers barselstue, som Aabye ogsaa blandede sig i uden skygge af grund, udartede til en ren farce, og selv om den kun delvis vedkommer Aabye, fortjener den et fyldigere referat.

Raadmand og tolder Chr. Nøragers kone Mette Jørgensdatter Møller fik midt i december 1729 en søn⁷⁰). Procurator Anders Hansen indfandt sig d. 22. december med to »rettens midler«, Bendix og Niels Hansen, og underfogeden Jacob Riber i Nøragers hus i Overgade nr. 11 for at gøre justitsraad Himelstrup »forsichret« for et beløb som Nørager skyldte ham. Her kom de nu i klammeri med madam Nørager, men om dette optrin findes kun de to stævningmænds beretning, og da det blandt andet gik ud over dem, kan de næppe kaldes uvildige. De var blevet vist ind i en stue, og Riber havde sat sig ned for at skrive, da Døren gik op, og madame Nørager paa bare ben kom ind i stuen støttet af sin mand. Hun var »hastig og

vred« og rev sig løs fra manden, der snublede, og gik løs paa Anders Hansen og stævningmændene, brugte mund og uddelte »nævepust og kindheste«, medens Riber dog gik fri. Nørager paastod, dels at konen var forskrækket og forvildet, dels at han tyssede paa hende og bad hende gaa i seng, men Anders Hansen insinuerede tværtimod, at Nørager havde tilskyndet hende til overfaldet.

Anders Hansen var umaadelig krænket over optrinet, der vakte opsigt i hele den lille by. Han udtog strax samme dag paa Ribers og egne vegne stævning mod Nørager og hans kone og stævnedesuden Aabye og en lang række af vidner til at møde i retten d. 7. januar 1730.

I retten mødte Nørager med procurator P r e b e n L a n g s t e d, og han var meget forbløffet over stævningen, da intet formasteligt var foregaaet, selv om madame Nørager af alteration og svaghed ved Anders Hansens uanmeldte ankomst »kand have bevæget sig mod nogen af dennem«, men det kunde man ikke fortænke en skrøbelig kvinde i. Nørager begærede, at citanterne vilde lade sagen falde, saa meget mere som den ikke »meriterede dem«. Iøvrigt havde han mere grund til klage, nemlig over den svaghed, deres besøg havde forvoldt hans kone.

Anders Hansen og Riber fastholdt deres paastand om, at Nørager for sin beskyldning mod dem for grovheder burde yde dem erstatning. Parterne kom derpaa i strid om vidneførslen, der derfor udsattes.

Aabye var ikke til stede, men i retten læstes et indlæg fra ham. Det er dateret 7. december 1729 og paaskrevet: »Læst samme dag«, men det maa være en — vistnok tilfældig — fejldatering for 7. januar 1730. Denne fejl kom til at spille en stor rolle senere, ikke mindst for den formalistiske Aabye. Indlægget er i form og indhold saa groft og udelikat, at det ikke er egnet til fuldstændigt referat, men af hensyn til sammenhængen er den oprindelige duft dog ikke helt fjernet i det følgende.

Aabye kan ikke forstaa, hvorfor han er stævnet som vidne. Skal det være angaaende selve »passagen«, da har han hørt, at madame Nørager da havde ligget 8 dage i barselseng, og han »kand forsichre, at det icke er min manér at gjøre visiter i barselstuer, som anstaar kun det ærbare fruentimmer, for barselkoner kand have meget med at fare og bestille, som mand folck icke bør at melere sig eller, som de siger, have næsen udj, og derfor undseer enhver, helst fremmed mands person, som har fornuft og den vil bruge, sig gierne ved, helst uanmeldet eller hautain, at komme plompende ind i en barselstue.« Det er ganske vist ikke forbudt i kongens lov, men i ærbarhedens og var forbudt i den levitiske lov. »Du skal icke gaae nær til en qvinde i hendes ureenheds fra-

skillelse, ... thi hvor snart maatte hendes nøgenhed just i det samme blottes, eller hendes kilde aabnes,« som skriften taler om⁷¹). »Eller hvor snart maatte hun udj en overilelse legge haand paa en eller anden i sin urenhed, og mand maatte komme skiden fra hende.« Aabye citerer, hvad Moses siger om kvindens urenhed, og naar Moses siger det uden uforskammethed mod »det hæderbaarne quindekiøn, som ieg bærer ald veneration og æstime for,« saa kan han ogsaa sige det. Ellers vilde man høre den klage, folket gør hos profeten: »Vi vare frugtsommelige, og vi haver haft smerte, ligesom vi skulle føde en vind, men vinden blæser, hvor og naar den vil⁷²), af disse rens har ieg altid undseet mig ved at besøge barselquinder.« Derfor kender Aabye ikke noget til, hvad madame Nørager har gjort, men han har i 14 aar kendt hende som en honnet og skikkelig person, »kiendndt hende for et fruentimmer, der har vist at begegne enhver, ligesom hun er blefven beegnet til.«

Dog har Aabye hørt, at Anders Hansen og Riber kort efter barselfærden skal være kommet til hende, »som hun sad saa got som nøgen og drack thee, imedens hendes seng kunde blive gjort til rette, og at hun der over skal være bleven altereret«, da de var accompagneret af tvende mænd, »som kunde alterere enhver behiørtet«. At hun derved næsten fik et epilektisk anfald, er ikke urimeligt, da hun er af »en melancholico-phlegmatisch complexion«, hvilket efter Hipocras⁷³) kan medføre epileptiske anfald.

Senere i indlægget maa Aabye indrømme, at han har været »curieux for at viide, hvorledis i denne tragoedie blef spillet«, for han har aldrig hørt magen. Vel har han ofte i sin ungdom set julelege, men da det dengang endnu ikke var jul, kan det jo ikke være det, der er foregaaet. Som menneske og kristen blev Aabye ilde berørt ved at høre om den pludselige og sundhedsfarlige indtrængen til en svag barselkone. Om han da i skyndingen har »ladet et eller andet ord falde ... til Bendix Hansen, der kand igien maaskee med tilleg eller i anden mening ... være udbragt ...« ved Aabye ikke.

Under vidneafhøringen d. 7. januar oplystes det, at baade Nørager og Aabye havde talt med vidnerne 3: stævningsmændene og havde søgt at faa dem til at underskrive en af Nørager forfattet fremstilling af affæren og i det hele havde søgt at faa dem til at vidne i madame Nøragers faveur; men de to skrækindjagende stævningsmænd havde ikke villet indlade sig paa det.

Sagen blev nu gentagne gange udsat, og imedens udvexlede Anders Hansen og Aabye følgende to indlæg. Den førstes er vel meget groft, men det er kun svar paa tiltale, idet Aabyes ovenfor refererede indlæg rent ud sagt er noget svineri.

Anders Hansens indlæg er dateret d. 20. februar. Det begynder:

»Det var at ønske, at velædle og høylærde hr. professor Aabye ei gandske i sin kloge hjerne skulle blifve forrygt, thi hvad monne have stucket denne gode mand,« siden han uopfordret har skrevet sit »sammen skræbede« indlæg af d. 7. januar, der er kommet saadan i ry, at mange folk har bedt om copier. Folk taler om det »u-tidige hiernefoster«, og Anders Hansen vilde besmitte sig ved at røre dette urene indlæg. Der staar jo skrevet: »Du skal icke svarre en daare«, men senere staar, at »du skal svarre ham, at hand icke skal tycke sig at være viis,«⁷⁴⁾ og derfor ser han sig nødsaget til at besvare indlægget.

Aabyes medicinske conclusion synes at vise, at han er »af en melancollico-phlegmatisch complection, der har foraarsaged ham denne balstyrighed i sindet.« Hvis Anders Hansen havde beskyldt ham for at besøge barselstuer, vilde det ikke have været urimeligt, da han »stierter mangfoldig stæder om kring uden for sit embedes rette grændser,« og blandt andet har søgt »lugten af den vind, han skrifver saa artig om,« eller for at bruge hans eget udtryk, »har haft næsen i det, den skrøbelige barselquinde gjør«.

Helt latterligt forekommer det Anders Hansen, at Aabye taler om den levitiske lov, da han »som en høylærd theologus« maa vide, den ikke gælder for kristne. Han mener dog ikke, at Aabye »skulle inclinere til dend jødiske reglion«, men han »har spidset sin hjerne med i u-tiide at repetere Moses ord«.

Anders Hansen er forbløffet over Aabyes medicinske viden, »og er det ilde, at hans paa beraabte patron ej endnu var udi live, thi da blef han visselig noch efter sine meriter aflagt med en docter grad bedre end dend, der blef vacant, da Peder, som boede ved Graven her i byen, bortdøde«⁷⁵⁾.

Da Aabye er slet underrettet om begivenhederne, er hans indlæg kun »popegoie slader« ligesom snakken om julelege, »men jeg maa troe, at hand med sin børn vor i juulen i Lumbye og maae hafve seet præstens folch spille juul, og derfor har drømt der om, da hand skrev dette sit indlæg«⁷⁶⁾. »Dend gode mand er bekient for at skrive indlegger for andre«, men dette er saa daarligt og urent, at der er »lange negle fornøden at kratte det reent med«, og Anders Hansen vilde »over lade alle disse delicatesser til ham selv«.

Da Aabye imidlertid er »spaceret uden for sandheds grænser« og har rettet grove beskyldninger mod Anders Hansen og Riber, kræver de, at hvis han ikke kan bevise sine paastande, skal han tilbagekalde dem og idømmes en bøde til landstingshuset eller »den geistlige enkekasse, hvis patron han dog indbilder sig at være«⁷⁷⁾.

Aabye blev nu hed om ørerne. Han søgte helt at løbe fra

indlægget eller i det mindste at bortforklare dets indhold i et nyt indlæg af d. 13. marts s. aa., og med en forbløffende frækhed og ordrigdom boltrer han sig i bibelcitater, romerret og klassisk litteratur og mytologi, og hver periode, næsten hver sætning er fuld af malice mod Anders Hansen. Undertiden føler man virkelig, at Aabye er Holbergs samtidige.

Anders Hansen har stævnet Aabye for i et indlæg at have rettet beskyldning for overfald paa madame Nørager mod Hansen og Riber, og dernæst har han skrevet et indlæg »fuld af mange touchante, haanlige, æreforkleinerende og min person nærgaaende expræssioner«.

Aabye vil nu først henlede rettens opmærksomhed paa, at Hansen har stævnet ham for et indlæg af d. 7. december, men senere beskylder ham for et indlæg af 7. januar, altsaa for noget, han ikke er stævnet for, og som ikke eksisterer. Det sømmer sig ikke for en lovkyndig mand, for hvem »andre er fuskere og, sans comparaison, som frøer imod oxen«. Derfor bør og vil byfogeden sikkert afvise sagen«. Alligevel vil Aabye for at spare Hansen ulejlighed gennemgaa sit indlæg af 7. december.

Aabyes indlæg var foranlediget ved, at da han havde formanet Bendix Hansen til at tale sandhed, havde Anders Hansen stævnet ham, som om han havde villet forlede vidnet til at lyve. Som værn skrev han nu sit indlæg, »men fordi ieg icke har observert at legge mine ord paa guldvægten, og ieg ved icke, af hvad hendelse min stil og skrive-maade er falden noget allegorisch ud«, saa er blandt andre Anders Hansen blevet forarget og har misforstaaet det, »skjønt alle ting bør være reene for de reene«.

Det første, Anders Hansen har »misforstaaet«, er Aabyes raisons for ikke at gaa i barselstue, nemlig barselkonens forretninger. Aabye forklarer — meget net —, hvad det er for sager, for derved at »føre Anders Hansen af de skidne tanker, som hand maa skee gaar frugtsommelig med, og det forsæt hand maa skee kand ligesom lave til barsel med imod mig, om endskiønt ieg vil haabe, at hand skal føde en vind eller faa en lang næse, om hand agter at forfølge disse uskyldige ord. . . Er Anders Hansen siug for at viide meere, kand hand lade sig informere af sin egen kone«. Talemaaden med »næsen udi« sættes lig med »melere sig udi« og paralleliseres med lang næse, tage ved næsen, sætte en voxnæse paa, være næsvis, i det hele meget spydigt mod Hansen.

Iøvrigt havde Aabye ikke skrevet affirmativt, at nogen havde blandet sig i kvindfolks sager, men negativt, at ingen burde gøre det. »Den næsviise Actæon baadte kun lidet af, at hand forstyrrede Dianam og hendes selskab i deres forretninger eller vilde see, hvad de gjorde, da de vare i bad. Poeterne fortæller, at hand maatte

packe sig bort med en lang næse, lange ører og tacker som hiorte-tacker, det var det, hand fik til tacke for sin næsviished. Den lirendrejer Orpheus hafde gjort vel imod sig selv, om hand hafde bleven borte og icke vovet sig op til quinderne paa bierget Hæmo eller forstørret dem i deres mysteriis, da hafde hand icke kommen saa skiden fra dem, som hand kom uden næse og øerer og med ilde tilrede lemmer; men hvad vilde han der? Og vi læser i de romerske historier, at den ureene og skalkagtige Clodius blef stødt ud paa halsen af Bonæ Deæ capel i Cæsaris huus af de romerske ærbare matroner og af de vestalische jomfruer . . . «. Aabye »hafde skrevet i almindlighed og uden nogen application, cat-arsin og ikke cata thesin«, og det kan der da ikke være noget ondt i⁷⁸⁾.

Han har saaledes sagt, at man bør vise fruentimmerne respect blandt andet ved ikke at plumpe ind i en barselstue. Det har han sagt in terminis generalibus, ikke rettet mod Hansen, »thi saadan en plomprian anseer ieg ham ikke for, der ikke skulle bæder have lært sin civilitatem morum eller skulle have tabt sin compliment-bog, thi han kommer mig i alletider meget complimentsch, duus og ingetogen for«.

Ligesaa lidt kan det røre ham, at »ieg fremdelis qvasi in transitu per digressionem eller argumentationem ab exemplo vel simili ultra suum tertium non extendendo⁷⁹⁾, om de israelitische barsel-qvinder har tilført og reflecteret over af den levitische lov.« 3: 3. Mosebog. For »endskiønt de nu ere qvoad observationem eller obligationem afskaffede«, maa disse skikke dog nok omtales endnu. Desuden har Aabye kun skrevet i fortid, »og det maa være en vaag grammaticus, der ikke kand skionne mellem det, der omtales in tempore præterito og det, der tales om in tempore præsenti.« Hvis Anders Hansen er bevandret i historien, »som ieg supponerer,« ved han, at deri tales ofte in præsenti de re præteriti.

Aabye forstaar heller ikke Anders Hansens forargelse over omtalen af nøgenhed, »endskiøndt nøgenhed var en zirat og lyche for os for synd faldet og hafde været en større zirat og lyche for os, om vi hafde blefne nøgene, end at vi nu klæder og pryder os paa det kosteligste, saa som vi icke kand see paa vore klæder, at vi io maa sucke over, at vi icke bleve nøgene,« desuden naturalia non sunt turpia. Den legemlige svaghed er skabt af gud, men den moralske af fanden, saa den bør man skamme sig over, og derefter nævnes en række mod Anders Hansen meget nærgaaende exemplar paa det skammelige.

»Men den vind, den vind, som ieg har talt om, den er det, der maaske mest skal have allarmerit Anders Hansen,« fordi han synes, »den skulle lucte noget hollandsk,« men det gør den ikke. Citatet Esaj. 26, 18 lyder efter den latinske text: »gravidi fuimus,

doluimus qvasi pareremus ventum, ... den er mest conform med den ebraische text ... harinu khalmu cmo saladnu ruakh, forstaar Anders Hansen ikke det latinsche eller ebraische sprog, saa kand hans superkloge kammer-concipient forklare ham det, og derfor har ieg med fliid skrevet de ebraische ord med latinsce characterer, at det kand falde ham dis lettere at læse.«

Ved hjælp af nogle almindelige talemaader og nogle bibelcitater — Ps. 7, 10 og 7, 15, Job 15, 35, Esaj. 33, 11 og 59, 4, Hoseas 12, 2 — mener Aabye nu at kunne vise, dels at udtrykkene er allegoriske, og at det om vinden betyder at vente forgæves, dels at Anders Hansen af ondskab har misforstaaet ham og bør »lade denne uskyldige og i sin rette forstand upaaanchelige vind fare.«

Misforstaaet er ligeledes udtrykket, »hvad denne barselquinde har gjort i og uden for hendes barselseng.« Aabye kan ikke gøre for, hvad Anders Hansen tænker, men han har ment, at hun har drukket te og iagttaget forskellige — opregnede — barselskikke. Desuden ved han, »at hun skal have uddeleet nogle næve-pust og kindheste til visse personer, som ieg condolerer paa begge sider.«

Endelig har Anders Hansen harcelleret over, at Aabye »rhetorisch eller per antithesim« har talt om nogle lege.

Her er jo ikke tale om »ald forargelig lægen om juulen« eller om den forbudte, men opretholdt fastelavnsløben, men om »Hytte dig Marcus, klompsach og Balder-Rone,« der kun er »en ungdoms lystighed, hvorledes de kand exercere hinanden udi behændigst at kand anbringe hinanden en dask.« Nogle er det maaske forbudt at lege men ikke at nævne⁸⁰).

Aabye mener, at legene dels er opstaaet »til en minde om gamle passager, ... dels til en legemlig øvelse for ungdommen, som vi seer exemplar i blant de gamle græcher paa de olympische læge i Elide til en erindring efter nogles meening om Pelopis, efter andres om Herculis tapferhed, ... [Her nævnes flere græske exemplar.] iblant de gamle Rommere in ludis Capitolinis til en erindring om slottets redning til Rom, da det var attaqueret, (som Anders Hansen vel veed af hvem og under hvis commando), in ludis Consualibus til en erindring om det putz (ieg tør icke sige den stræg, at Anders Hansen icke skal sige, ieg har givet ham stræger), som Romulus gjorde de Sabiners fruentimmer, som var dem got nok. Hvad vilde disse tøsser med næsen udi de rommerske mandfolkes ridderlige forretninger eller være nysgierrige for at se paa. Quindfolk skal intet komme, der som de har intet at bestille, og mandfolk ikke heller, hvor de kunde blive fra, spurre gaar icke i trane dantz.« Dernæst taler Aabye om legen »Balder-Rone«, der skal være opstaaet »formedelst en passage eller tvistighed mellom tvende gamle kiemper paa Turøe, nemlig Balder og Rone.« Lege

kan misbruges, men brug skal ikke fordømmes paa grund af misbrug. Aabye har ikke beskyldt Hansen for at lege »klompsach« eller »Balder-Rone,« men kun brugt det »metaphorice« og overalt »expliceret, interpreteret og erklæret« sin mening⁸¹).

Aabye har da slet ikke beskyldt Anders Hansen for at have »kysset livet af denne barselquinde eller skildt hende ved hendes førlighed,« men har kun skrevet sine betragtninger over barselkvinden af kristelig barmhjærtighed. Efterhaanden svinger Aabye sig højt til vejrs og citerer, »du skal icke gjøre andre, hvad du icke vil, de skulle gjøre dig.« »Jeg ved og, hvo der har skrevet: parcere prostratis scit nobilis ira leonis⁸²), og kand et umælende bæst bære medlidenhed med de skrøbelige, hvi skulde da noget menneske iføre sig en umenneskelig haardhertethed. Gud bevare mig og alle christen mennesker derfra.

At ieg her og andre stæder har indført noget latin, er fordi ieg taler her alleene med Anders Hansen, og ieg fornemmer af hans indlæg af 13. februar, at han kand latin: kand hand det icke, saa kand hand kalde sine allierede sammen. Skulle der da være nogle skomulanter og ralleurer [sic], der iblant eller vrangt interpretet, saa er der vel nogle latiner, der kand forklare ham det.« .

For at blive fri for videre tiltale har Aabye nu skrevet dette »i muligst korthed« — 19 foliosider — og haaber, at alt bliver optaget i bedste mening, »thi Augustinus har smukt sagt, non judicat personaliter qvi diligit æqvaliter« . . .

Hvem Anders Hansens lærde allierede var, har ikke kunnet oplyses, men hans fuldmægtig erklærede om indlægget, at »derudi befindes adskilligt u-lovformeligt fremsat,« og det kan der være noget i.

Det lykkedes iøvrigt Aabye at faa sagen afvist, fordi Anders Hansen havde aktioneret mod et indlæg af d. 7. januar, medens det var dateret d. 7. december og paa denne formalitet blev parterne henvist til at udtage nye stævninger, hvis de vilde forfølge sagen. Dette skete dog ikke: de har aabenbart faaet tilstrækkelig afløb for deres galde.

Nørager, der jo allerede strax havde tilbudt forlig, henvendte sig imidlertid til kongen om hjælp mod Anders Hansens forfølgelser, og d. 10. marts 1730 udgik der en kgl. befaling til stiftamtmand, conferentsraad Chr. Rosenkrantz om at afgøre sagen i mindelighed. Dette maa formodes at være sket, da dommeren nu afviste sagen paa grund af en skrivelse til ham fra Rosenkrantz. De til stiftamtet indsendte copier af sagens akter er fulde af røde understregninger, især under det, der taler til gunst for Nørager, medens Aabyes indlæg ikke synes at have interesseret stiftamtmanden. Nogen resolution har det ikke været muligt at finde, men af oven-

nævnte røde streger synes at fremgaa, at afgørelsen er blevet i Nøragers favor⁸³).

Aabyes juridiske viden og evne til sagbehandling kan nu ikke have været saa helt ringe, for paa de skiftende stiftamtmands indstilling blev han brugt i en række kommissionssager i aarene 1731—40. Det drejede sig dels om en del civile sager, nemlig et par sager mellem nogle procuratorer indbyrdes, et par skiftesager og, hvad der i nogen grad maa undre, to regnskabssager, dels om en større kriminel sag mod en bande mordere og mordbrændere paa Aasumkanten, som man endog mistænkte for at have brændt Roskilde af. Ganske vist var det dengang brug at anvende ansete mænd i den slags kommissioner, selv om de ikke havde nogen egentlig sagkundskab, og vel havde Aabye i alle sager mindst een mand ved sin side med nogen juridisk uddannelse; men i hvert fald viser denne Aabyes virksomhed, at samtiden havde en vis respekt for ham som »jurist«⁸⁴).

VIII.

I sine sidste leveaar skrantede Aabye, selv om han i sit 72. aar kunde læse uden briller, og han fik i skolen hjælp af sin svigersøn professor Melchior Ramus, der da var conrector.

Allerede i 1726 havde Aabye mistet sin hustru, der d. 16. juli blev indsat i Graabrødrekirke, hvorfra hun senere førtes til den Lercheske familiegravelse i Nyborg. Ægteparret havde sex børn, der havde pæne folk af borgerskabet til faddere, Aabyes colleger, biskop og borgmester, officerer som v. Cramohn og saa naturligvis slægtninge. Børnene, hvis daabs- og begravelsesdata opgives her, da ingen af de trykte kilder har dem alle rigtige, var følgende:

D i n e s L e r c h e, døbt $\frac{2}{9}$ 1715, begr. $\frac{2}{10}$ s. aa.

A p o l o n i a, døbt $\frac{4}{1}$ 1717, død $\frac{1}{2}$ 1788. G. m. M e l c h i o r
R a m u s.

A n n e, døbt $\frac{28}{2}$ 1718, død 1754. — G. m. O t t o D i e d e r i c h
L ü t k e n.

A n n a A u g u s t a S o p h i a, døbt $\frac{12}{2}$ 1719, død $\frac{7}{4}$ 1776. G. m.
m a j o r E i l e r P e t e r s e n.

L a u r i d t z [L a r s], døbt $\frac{15}{4}$ 1722, død $\frac{27}{4}$ 1767.

A n n a M a t t h i s i a M a r g r e t a, døbt $\frac{14}{5}$ 1723, begr. $\frac{29}{5}$ 1733.

Lars Aabye synes at have lignet faderen ikke saa lidt. Han optraadte med stor kraft under faderens dødsbos behandling og kom i strid med boets forvalter procurator Jespersen, der om et af Lars Aabyes indlæg i striden sagde, at det var saa fuldt af syllogismer, at han lignede Erasmus Montanus i comoedien, der vil gøre sin moder til en sten⁸⁵).

Aabye døde d. 19. juli 1748 og blev d. 9. august nedsat ved siden af sin hustru i Nyborg kirke. Aabye mente selv, at hans hustrus begravelse havde kostet ham 100 rdl.; slet saa dyr har hans egen næppe været, men han kom dog nok standsmæssigt i jorden. Hans kister kostede 20 rdl. og deres beslag 6 rdl. Den ene kiste var »bekled med sort bay samt tolf store lister overklæd og 10 handgriver«, og det kostede »udi noyeste 5 rdl«. P e t e r v. H a r m z fik for en kisteplade af engelsk tin 2 rdl. og for at drive og »stige« (o: punktere) indskriften 3 rdl. 3 mk. Følget fik kun for 3 mk. 3 sk. brød ved begravelsen, men til gengæld krævede vinhandler C h r i s t o p h e r S c h o u 3 rdl. 5 mk. 6 sk. for vin; skiftekommissionen nægtede at betale regningen under henvisning til en forordning af 7. november 1682 mod overdaadighed ved begravelser. Den megen vin var dog for saa vidt i Aabyes aand, som han i sit segl førte en vinstok.

Boet blev strax taget under behandling af den gejstlige skifteforvalter provst J a c o b R a m u s, der var broder til Melchior Ramus, men han søgte kongen om fritagelse for arbejdet og blev fritaget for hvervet, og krigsraad, birkedommer, dr. jur. C h r. D i t l e v H e d e g a a r d og borgmester i Odense A u g u s t M a r t f e l t fik d. 2. januar 1750 ordre til som særlig skiftekommission at tage boet under behandling.

De fik nok at gøre, da de d. 17. februar s. aa. havde overtaget boet fra Ramus, der havde likvideret en del af aktiverne, og som havde god orden i sagerne, men allerede han var klar over, at boet var insolvent.

Det kan se mærkeligt ud, at Aabye trods sine gode, reelle indtægter ved sin død var fallit, men dels har postentreprisen, takket være det stadige kævl med færgelavet, næppe været lukrativ, dels mislykkedes hans ejendomsspekulationer ofte; huse blev solgt uden fortjeneste eller med tab, i hvert fald indbragte flere ejendomme boet mindre, end Aabye selv havde beregnet dem til, dels synes regningerne i boet at tyde paa et ikke ringe forbrug. Hertil kom saa endelig den haabløse uorden i alle Aabyes regnskaber og den deraf følgende dyre proces med Frantz Trolle.

Kreditorerne mødte op i store mængder, baade institutioner som skolen og enkekasen og kapitalister som geheimeraadinde S e h e s t e d t paa Ravnholt og baron J u l paa Lundbæk, Nyborg magistrat og amtstue og en lang række Odenseborgere, baade Aabyes colleger og en mængde haandværkere og handlende.

En ejendommelig stilling indtog børnene Anne, Anna Sophie og Lars, idet faderen havde administreret deres arv efter Adam Caspar Lerche, og den holdt de nu tovtrækning med kreditorerne om.

Skiftekommissionen reducerede Lars Aabyes krav til $\frac{2}{3}$, og en del af de ham og hans søstre tilkommende penge blev anvist dem i usikre fordringer. Aktiverne, hvoraf en del viste sig at være værdiløse, nemlig en mængde mindre laan til usolide betalere, opgjordes til 30648 rdl. 2 mk. $\frac{1}{2}$ sk., en for datiden meget betydelig sum i et borgerligt bo, men passiverne oversteg dem med 4247 rdl. 5 mk. Disse store tal skyldes dog for en stor del de offentlige midler — skolens og enkekasens —, som Aabye administrerede og ikke holdt adskilt fra sin private formue.

Kreditorerne blev stillet meget forskelligt efter deres fordringers art; men kommissionen sikrede sig dog at faa ikke blot sit af kongen fastsatte salær, men den lavede en ejendommelig beregning af skriverlønnen. »Skifteacten beskreven at udfærdige, anslagen til 900 ark à 3 mk. = 450 rdl. Dog skulde det befindes ved actens udfærdigelse at samme for høyt er bleven opført, henhører overskudet til vedkommende.« Skriverlønnen er sat abnormt højt, da den plejede at være nogle faa skilling pr. ark, og selv om skriveren virkelig har faaet de 88 rdl., som protokollens 704 sider berettiger ham til, er der jo dog blevet et net lille overskud til »vedkommende«. Beløbet er blevet udbetalt, og man tager næppe fejl ved at gætte paa skiftekommissionens medlemmer som modtagerne.

Boet sluttede først d. 8. juni 1753 og den nydeligt skrevne skifteprotokol med bilag er heldigvis bevaret og har dannet hovedgrundlaget for denne skildring⁸⁶).

IX.

Naar det billede, kilderne giver af Aabye, bliver saa lidet tiltalende, skyldes det for en del dissers art. Det er sjældent, en mand viser sine bedste sider i pengesager, og fører han proces, maa han vende det lodne ud.

Det er dog sikkert ikke blot derfor Aabye frastøder. Han har været en bjærgsom natur, der ikke sigtede sine midler alt for stærkt, en stridbar og selvbevidst person, der slog med grovheder, naar han manglede argumenter, og som ikke gik af vejen for lidt salvelsesfuldt hykleri. Han manglede smag og takt og holdt ikke dit og mit skarpt adskilt, end ikke, naar det gjaldt hans egne børn.

Men han var tillige en foretagsom mand, der ikke blot passede sine egne forretninger, men som ogsaa paatog sig andre menneskers ham paalagte sager med — i det store og hele — omhu, energi og hjælpsomhed, og flere af de embedsmænd, han kom i forbindelse med, satte pris paa hans raad. Naar han netop paa dette punkt, de betroede midler, ikke helt var den ham viste tillid værdig, skyldes

det vel nok tildels, at han blev gammel og havde for mange jærn i ilden.

Hans store forretningsvirksomhed kan dog delvis forklares ud fra tidens forhold. Han kunde ikke sætte sine penge i bank eller sparekasse, men maatte selv sørge for at sætte dem i ejendomme eller handelsforetagender for at faa noget ud af dem. Ganske som Holberg administrerede sine godser, passede Aabye sine møller.

Heller ikke procuratorvirksomheden laa dengang en lærd mand saa fjernt som nu. Sagførerstanden var hverken særlig dygtig eller særlig anset og ikke skarpt adskilt fra vinkelskrivere og lomme-procuratorer; det juridiske fakultet blev jo først oprettet 1736. Fra at føre de sager, hans embedsvirksomhed naturligt førte med sig, kom han ind paa ogsaa at optræde for andre ved at vejlede dem og skrive deres indlæg, ganske som den nævnte præst Wolfburg hjalp sine bekendte. Men selv om tidens retsindlæg ofte baade var formalistiske og grove, har dog Aabye paa sin samtid i disse henseender virket som noget udover det almindelige.

Han skrev flydende, næsten altid skarpt og klart, ofte elegant og vittigt, men med tendens til det altfor ord- og billedrige og det plumpe. Han er i al beskedenhed en fjern slægtning til »Barselstuens« forfatter.

Hans forhold til skolen ligger, bortset fra de første aar, kun daarligt belyst; men hverken processerne mod disciplene eller hans samtidiges dom gør et helt godt indtryk. Han har sikkert forsmødt den. Muus' udtalelser tyder paa gode evner og anlæg, men de synes ikke at være blevet udviklet. Den haardhed, han viste i penge- og retssager, er ogsaa kommet frem i skolen.

Det billede, der tilsidst bliver tilbage af Thomas Aabye, er vel nok det af en mand, der »stierter mangfoldig stæder om kring uden for sit embedes rette grændser.«



N o t e r.

Alle arkivalier findes i Landsarkivet for Fyen, undtagen Fyenske Tegnelse m. m., der er i Rigsarkivet.

Alle citater er med originalernes retskrivning, dog er der intet hensyn taget til den inkonsekvente tegnsætning og brug af store bogstaver.

- 1) Giessing: Jubellærere III—1. s. 240. Tab. II. Wiberg: Præstehistorie.
- 2) Personalthist. Tidsskr. VI, 1. s. 97 ff.
- 3) Oprindeligt skulde privatpræceptoren, en af studenten valgt professor, føre tilsyn med studentens arbejde, moralske vandel etc., men paa dette tidspunkt var institutionen uden betydning. Bang: Latin-skoleliv og Studenterliv. s. 153 ff. Matzen: Universitetets Rets-historie.
- 4) En rigsdalers købeværdi kan for dette tidsrum sættes til ca. 15 kr. i vore penge.
- 5) Fyenske aabne Breve. 1703 og 1705 med bilag. Supplikprot. s. aa.
- 6) Da. Kanc. Supplikprot. 1706. V. nr. 162. fol. 162, Fyenske Tegn. 1699—1707 fol. 374, Fyenske aabne Breve. nr. 12 fol. 476 og 1706 nr. 55. Højesterets prot. 1707 litr. A s. 198 ff.
- 7) som ²).
- 8) Hofmans Fundationer V. 458. Aabyes bo decisionspost nr. 12.
- 9) Forordn. ¹/₇ 1707 § 6. »Skole-tienere efter fem aars tro og flittig tien-
neste frem for andre til præste-kald ved leylighed allernaadigst
skulle blive befordrede.«
- 10) Gymnasiets br. nr. 54.
- 11) Hofman V s. 53 f. og 445 f.
- 12) Om g. se bl. a. Odense Bys Hist. v. Holbeck. s. 208 ff.
- 13) Professorcollegiet bestod i 1716 af Elias Naur og hans stiftsøn
Erik Mule. Thomas Broderus Bircherod, g. m.
Erik Mules søster og Laurits Luja. en kusinesøn af Erik Mule.
- 14) Fyenske Tegn. 1716 nr. 12.
- 15) Fyenske Tegn. 1716 nr. 27—28. Gymn. br. læg 56 og 74.
- 16) Gymn. br. nr. 55.
- 17) Odense skoleprogram 1864. s. 38.
- 18) Gymn. br. nr. 72. Bilag t. Aa.s skifte. Pakke II.
- 19) Gymn. br. nr. 46 og 91. Bispens copibog. ²⁹/₂ 1732.
- 20) Odense skoleprogram. 1865. s. 25 ff.
- 21) være rytter o: lade sig hverve til rytter, hvad der p. g. a. krigen var
rig lejlighed til. Paa Fyen hørte paa denne tid 1. fyenske nationale
rytterregiment hjemme og i 1713 laa i hvert fald ritmester J u l i u s
F e r d i n a n d D r e c h s e l s eskadron af 2. fyenske nationale
rytterregiment i Odense.
- 22) Odense tingbog 1713—17 fol. 126 og 132 og indlæg t. Fyenske Tegn.
1716 nr. 27—28.
- 23) Hvor galt, det kunde gaa en rector, ses af Holm: Dmk.—No.s Hist.
1660—1720. II, 166.
- 24) Fyenske Tegn. 1716 nr. 27—28. Prof. br. t. Muus ²²/₂ 1716.
- 25) Universitetsmatriklen.
- 26) Rectors indk. br. 1700—1808.
- 27) Vistnok allerede ved skolens stiftelse bestemtes det, at rectoren og
nogle disciple skulde bespises paa St. Knuds kloster. Frederik II

flyttede byrden over paa Graabrødre kloster og stiftede d. 5. marts 1572 c o m m u n i t e t e t, der var en rig stiftelse, som dels tog sig af gamle og svage — Graabrødre Hospital —, dels bespiste lærerne og en del af disciplene i Odense skole. I begyndelsen af d. 19. aarhundrede udskiltes hospitalet, og communitetets midler blev brugt til skolevæsenets fremme i almindelighed. — Skoleprogram 1855.

- 28) o: latinske disputereøvelser.
- 29) Instruxen findes in extenso i skoleprogrammet for 1866. s. 42 ff.
- 30) Om studenters bevæbning se O. Nielsen: København paa Holbergs Tid s. 319, Olrik: Borchs Collegium s. 79, Bang: Latinskoleliv og Studentertilv s. 214.
- 4
- 31) Od. Amts arkiv. Br. fra Od. by. 1728—31 nr. 323. Stiftamtmandens resolutionsprot. 1728—31. fol. 45.
- 32) Edsbog f. Fyens bispeembede. 1718—68 fol. 52.
- 33) Sml. t. Fyens Hist. og Top. III, 94 ff.
- 34) Prot. over Od. mag. indk. br. 1743—47. fol. 120.
- 35) I denne periode forefalder mindst tre lejermaalssager mod gymnasiaster eller disciple i Odense skole, saa Aabyes mistanke var maaske ikke ubegrundet. — Sml. Holm anf. værk. I. Henvisninger s. 64. note 11 a og de forskellige skoleloves straffebestemmelser overfor »horkarle«.
- 36) Od. bys tingbog. 1743—51 fol. 264. Dok. hertil Tingsvidnesager 1745 nr. 8.
- 37) Bispens copibog. $\frac{6}{5}$ 1744.
- 38) Gymn. br. nr. 63.
- 39) Od. provstis justitsprot. 1685—1775. fol. 46. 49 og 59. Rectors indk. br. $\frac{8}{6}$ 1748.
- 40) Dok. t. Aa.s skifte. Pakke II.
- 41) Rectors indk. br. $\frac{26}{3}$ 1747. Bispens copibog. 1740.
- 42) Aa.s skifteprot. s. 244, 591 f. Dok. hertil pakke I, læg 1. Bispens copibog $\frac{27}{5}$ 1747.
- 43) Enkekassens arkiv, pakkerne: Fundatser m. m. og Regnskaber. Landemodeprot. 1680—1737 s. 158 og 1739—1800 $\frac{2}{10}$ 1748, $\frac{16}{4}$ 1749. Od. tingbog 1743—51 $\frac{1}{6}$ og $\frac{15}{6}$ 1744. Aa.s Skifte og bilag hertil pakke I, læg y8, r7. t7—v9.
- 44) Bilag t. Aa.s skifte. Pakke I læg c8. Dok. t. Od. tingbog 1733 I $\frac{2}{3}$.
- 45) ib. Pakke I læg æ7 og x7.
- 46) Om slægterne de la Mare og v. Cramohn se Bobé: Reventlowske Papirer VII, 506 og 522.
- 47) En fejlregning paa 700 rdl. i et regnskab paa 4500 rdl. er paa forhaand ikke sandsynlig, og uden at jeg kan paavise, hvordan sagen hænger sammen, har jeg af papirerne, ikke mindst Aabyes egen fremstilling, faaet det bestemte indtryk, at han har uret og véd det.
- 48) Naar Cicero kaldes borgemester, skyldes det. at i latinske breve kaldes borgmestrene i de danske købsteder for consules.
- 49) Cajus og Titius er romerrettens udtryk for parterne i en retssag svaerende til n. n.
- 50) Dok. t. Aa.s skifte. Pakke II, lægget: Aabye og oberstlieutenant Cramohn. Tingbøgerne.
- 51) Dok. t. Od. tingbog. 1728—29. læg 28—29 og 1730 III.
- 52) Dok. t. Aa.s skifte. Pakke II, lægget: Den Lassonske arvesag. Wad: Fra Fyens Fortid IV, 80.
- 53) Ejby mølle, købt $\frac{4}{7}$, 1746 af Gabriel Peter Gadebusch,

- privilegeret papirmager i Flensborg, solgt $\frac{11}{10}$ 1749 til Peder Eilschov og Jeppe Jørgensen for 3721 rdl. Pjentemølle, købt $\frac{1}{8}$ 1737 for 1198 rdl. $\frac{11}{8}$ 1747 siges den at give 250 rdl. i aarlig indtægt. Den var stærkt behæftet og blev $\frac{12}{11}$ 1748 solgt til Lars Aabye for 1800 rdl. Od. panteprot.
- 54) Od. tingbog, 1743—57 fol. 213 ff., 246 ff. Dok. t. samme, pakken: tingsvidnesager 1744—45.
- 55) Od. Mag. Arkiv. Beregning over skatter. $\frac{20}{8}$ 1743.
- 56) Personalthist. Tidsskr. 1885. Bilag t. skifteprot. pakke I, læg a7. Pakke II. Br. fr. M. Høyer. Nyborg tingbog 1744—60. $\frac{13}{8}$ og $\frac{20}{8}$ 1745. Commercecollegiet. Relationer o: stifternes tilstand. Nyborg Magistrats indberetn. $\frac{21}{9}$ 1735.
- 57) Od. panteprot. Aa.s skifte s. 126 ff.
- 58) Od. tingbog 1743—54 fol. 273. Tingsvidnesager 1744—45 nr. 14.
- 59) Indkvarteringen under slutningen af d. store nord. krig var meget trykkende og gav anledning til mange klager. Holm anf. værk. II. 355.

5

- 60) Od. amts arkiv. Br. fra Od. by. 1717—21 nr. 239.
- 61) Bispearkivet. Skatter, Prinsessestyr 1680 m. m. Bispens copibog $\frac{23}{2}$ 1746 og $\frac{27}{1}$ 1748. Af det sidste sted ses, at bispens frivilligt paatog sig at yde et større beløb til stykhestene, end han af Aabye og Hee var sat til. for derved at befri de to fattige kateketer Claus Küh l ved Vor Frue og Lars Krag ved St. Knud for deres part. I 1748 overtog Ramus ligeledes en delinkventskat for dem.
- 62) Aa.s skifte. s. 114. Spredte bilag i pakkerne.
- 63) ib. 503. Spredte dok. i pakkerne. Nyborg færgelavs arkiv.
- 64) Enkekassens arkiv. Pakken: Fundatser m. m. nr. 5. Panteprot. $\frac{11}{8}$ 1738 og $\frac{11}{9}$ 1744.
- 65) Ved en traktat 1719 fik Sverige denne ret til egen postbefordring gennem Danmark, og det varede til 1808. Olsen: Postvæsenet i Danmark 1711 til 1808 s. 59 f. Dok. t. skifteprot. I. Aarvog f. d. danske Postvæsen 1914. s. 266 ff.
- 66) Br. i Aabyes bo og personaliesamlingen i landsarkivet for Fyen.
- 67) Od. tingbog 1728—30 fol. 358 ff.
- 68) Dok. t. Aa.s skifte., br. fra Jac. Lerche og løse læg i pakke II. Et brev fra borgmester i Nyborg Jacob Lerche til Aabye d. 24. februar 1746 viser, at Ambrosius Stub havde forfattet et indlæg for nogle »rebeller« i Nyborg. L. beder Aa. skaffe sig en copi af indlægget, som han for resten mener »er ligesom monsieur Stubs eget forstyrrede væsen.« Hvad sagen drejede sig om, har jeg ikke kunnet finde; den angik dog vistnok færgelavet.
- 69) Od. tingbog $\frac{25}{11}$ og $\frac{2}{12}$ 1726. Dok. hertil 1726 III nr. 127. Fyenbo landstings domprot. og sentensprot. $\frac{19}{2}$ 1727.
- 70) Døbt Jacob i St. Knuds kirke af kapellanen Niels Sass d. 19. december 1729. Baaret af stiftamtmandens frue, conferentsraadinde Frederikke Louise Rosenkrantz f. Krag. Ægteparret Nørager blev gift 1729, hun døde 1746. Se Wad: Fra Fyens Fortid II. 398.
- 71) Aabye breder sig stærkt i en række bibelcitater især fra 3. Mosebog kap. 12, 15 og 18.
- 72) Citatet er opstaaet ved en sammenblanding af Esaj. 26. 18 og Joh. 3. 8.
- 73) o: Hippokrates.

- 74) Ordspr. 23, 9 og 26. 4—5.
- 75) Formodentlig en kvaksalver.
- 76) Aabyes hustru broder Poul Dinesen Lerche — 1684—1731 — var da præst i Lumby.
- 77) Ved retsgebyrer og bøder betales gælden paa det 1705—6 opførte landstingshus i Odense. Wad: Fra Fyens Fortid III. 59 ff.
- 78) κατ' ἄρσιν σὺδὲ κατὰ θεσίην. "Ἀρσις betyder egentlig hævnning og bruges rhetorisk om ophævelsen af det sagte, negationen. θεσίς egentlig anbringelse, rhetorisk kontra ἄρσις som affirmation. Aaby mener vistnok: jeg har sagt, »man bør ikke gøre saadan«, men 'jeg har ikke sagt, »Anders Hansen har gjort saadan«.
- 79) tertium (comparationis) ο: det lighedspunkt, hvori to ting stemmer overens. Her »ud fra et eksempel, der ganske vist er lignende, men ikke ført ud over det tredje led.« De to sidste Oplysninger efter venlig Meddelelse fra Adjunkt, H. Greve.
- 80) D. L. 6—3—11.
- 81) Om B a l d e - R o n e se Feilberg: Jysk Ordbog I, 44 og tillægsbindet s. 23 under Ballerune. K l o m p s a c h er muligvis en slags kædetagfat, maaske et haandværkerspil, ib. II, 293 og tillægsbind s. 241 og E. Tang Kristensen: Børnerim s. 519. H y t t e d i g. M a r c u s er ikke almenkendt, maaske en tagfatleg. — Ifølge venlig meddelelse fra mag. art. Hans Ellekilde.
- 82) Verset i netop denne form har ikke kunnet identificeres; tanken findes hos flere klassiske forfattere bl. a. Vergil.
- 83) Od. tingbog 1728—30. Dok. t. samme I og tingsvidnesager 1730—31. Amsarkivet. Indk. br. fra Od. 1728—31.
- 84) Om kommissionssagerne se Fyenske Tegn. ²⁸/₁₂ 1731 nr. 23, ⁴/₄ 1732 nr. 16, ³/₁₀ 1732 nr. 49, ⁷/₁₁ 1732 nr. 52, ¹⁸/₂ 1735 nr. 18, ²/₃ 1736 nr. 6 & 7 og ¹⁸/₁₀ 1740 nr. 77 og indlæg til disse sager.
- 85) »Erasmus Montanus« blev trykt 1731, men opførtes først i K ø b e n h a v n 1747—48.
- 86) Od. herreds provsti. Kommissionsskifte efter Aaby.